

Nieuwe buren en een baan?

*Een onderzoek naar de effecten van fysiek beleid gericht op het mengen van de
bevolkingssamenstelling op de economische integratie van de niet-westerse allochtone
wijkbewoners*

Sanne Bekkenutte

Studentnummer: 0450367

Universiteit Utrecht

Vakgroep Sociologie

Master Vraagstukken van Beleid en Organisatie

Masterthesis

Augustus 2009

Begeleidster: Marieke van Schellen

Voorwoord

Donderdag 29 januari 2009, net vier dagen aan het werk bij mijn stage als persoonlijk medewerker van D66-Tweede Kamerlid Boris van Der Ham. Ik viel met mijn neus in de boter. Die middag was er een debat over de economische dimensie van het wijkenbeleid en ik mocht het voorbereiden. Na een paar uur ploeteren lag de spreektekst klaar. Ondertussen waren er bij mij heel wat vragen opgekomen over het nut van het ingrijpende fysieke beleid voor de economische kansen van de wijkbewoners. Het onderwerp voor mijn masterthesis had ik bij deze gevonden.

Nu was het plan dat ik ook tijdens mijn stage in de Tweede Kamer tijd zou besteden aan mijn thesis. Echter, al snel werd ik volledig opgeslokt in al die debatten die ik mocht voorbereiden. Zeer lange, boeiende en intensieve dagen waren het. Het resultaat eind juni: de meest geweldige en leerzame stage die je maar kon hebben, maar mijn thesis was nog niet af. De daaropvolgende prachtige zomerweken werden door mij dan ook grotendeels in de bibliotheek besteed. Gelukkig vond ik het onderwerp erg boeiend. Het resultaat ligt nu voor u. Niet alleen is het sociologisch gezien een interessant onderwerp, ook heb ik hier mijn interesse in de politiek kwijt gekund door een link te leggen tussen wetenschappelijk onderzoek en de politieke praktijk in de gemeente Utrecht.

Bij deze wil ik de gelegenheid nemen om mensen te bedanken. In de eerste plaats Boris van der Ham. Hoewel zijn overvolle Kameragenda het hem soms moeilijk maakte zich te kunnen bemoeien met mijn thesis heeft hij mij tal van nuttige dingen geleerd die zeker ook bij het schrijven van een scriptie van pas zijn gekomen: uiteraard politiek inzicht, maar vooral ook het presteren onder druk. Daarnaast wil ik mijn begeleidster Marieke van Schellen bedanken. Niet alleen voor de goede adviezen, maar ook voor haar oprechte interesse. Ook wil ik Ellen Dircks bedanken, met wie ik samen heel wat uurtjes in de universiteitsbibliotheek heb gezeten. Door haar ging ik altijd met net iets meer plezier naar de bibliotheek. Ten vierde wil ik Martijn Nieveen bedanken, die mij altijd op zijn enthousiaste manier stimuleerde om door te gaan. Dit terwijl ik hem toch regelmatig heb moeten teleurstellen doordat ik in de vrije zonnige weekenden aan mijn scriptie moest werken. Mijn moeder, Marjolein Bekkenutte, verdient ook zeker een woord van dank voor het perfectioneren van de grammatica. Net als Mirjam Mastenbroek overigens. Tot slot wil ik de Utrechtse gemeenteraadsleden bedanken die uitgebreid de tijd hebben genomen om mij te woord te staan.

Ik hoop dat u deze thesis met veel plezier zult lezen.

Sanne Bekkenutte

22 augustus 2009

Inhoudsopgave

1. Inleiding

1.1 Achtergrond van het onderzoek.....	6
1.2 Maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie.....	9
1.3 Begripsdefiniëring.....	10
1.4 Opzet.....	11

2. Ruimtelijke etnische segregatie in Nederland

2.1 Het ontstaan van ruimtelijke etnische segregatie.....	12
2.2 De omvang van de ruimtelijke etnische segregatie nu.....	13
2.3 Ruimtelijke etnische segregatie in Utrecht.....	14

3. Het fysiek beleid in Nederland

3.1 De ontwikkeling van het fysiek beleid in Nederland.....	16
3.2 Het fysiek beleid nu.....	17
3.3 De praktijk: het fysiek beleid in Utrecht.....	19

4. Theorieën en de verwachtingen

4.1 Sociaal kapitaaltheorie.....	21
4.2 ‘Armoedecultuur’ theorie.....	23
4.3 ‘Etnische enclave’ theorie.....	24
4.4 Tegenstrijdigheden in deze theorieën.....	24

5. Resultaten uit eerder onderzoek

5.1 Onderzoeksmethoden.....	26
5.2 Sociaal kapitaaltheorie.....	26
5.3 ‘Armoedecultuur’ theorie.....	30
5.4 ‘Etnisch enclave’ theorie.....	33
5.5 Conclusie.....	35

6. De assumpties van het beleid

6.1 Drie assumpties van het beleid.....	37
6.2 Resultaten uit onderzoek.....	38
6.3 Conclusie.....	42

7. De politieke praktijk: Utrecht

7.1 Onderzoeksmethoden.....	44
7.2 De situatie in Utrecht.....	45
7.3 Meningen van de politieke partijen.....	46
7.4 Vergelijking met de resultaten uit de wetenschappelijke onderzoeken.....	51
7.5 Conclusie.....	52

8. Conclusie	54
---------------------------	-----------

9. Discussie

9.1 Toekomstig onderzoek.....	56
9.2 Beleidsaanbevelingen.....	57

10. Literatuurlijst.....	60
---------------------------------	-----------

11. Bijlagen

11.1 Vragenlijst voor de Utrechtse gemeenteraadsleden.....	70
--	----

Inleiding

1.1 Achtergrond van het onderzoek

“Kanaleneiland valt sinds enige jaren de twijfelachtige eer te beurt een landelijk bekende achterstandswijk te zijn. (...) Maatregelen om de bevolkingssamenstelling te veranderen naar meer differentiatie zijn noodzakelijk voor een structurele verbetering.”

Uit: Wijkactieplan Kanaleneiland, Gemeente Utrecht (2007)

In het noordelijk deel van de Utrechtse wijk Kanaleneiland is 79% van de inwoners van niet-westerse allochtone afkomst (CBS Statline, 2009). De werkloosheid en de uitkeringsafhankelijkheid zijn er hoog (Gemeente Utrecht, 2009a). Al sinds het bestaan van grote steden is er angst voor het ontstaan van zulke problematische wijken waar kansarmen geconcentreerd wonen. Met de komst van niet-westerse allochtonen werd deze angst alleen maar groter. Het gescheiden wonen zou op een verdeelde samenleving wijzen, op een afstand of zelfs weerstand en bovenal op een obstakel voor gelijke kansen. Deze ruimtelijke etnische segregatie is een volgens de politiek te verbannen verschijnsel.

Utrecht is één van de vele gemeenten in Nederland die fysieke maatregelen neemt om de bevolkingssamenstelling van bepaalde wijken meer divers te maken. Goedkope flats worden gesloopt om plaats te maken voor duurere koopwoningen. Kansarme allochtonen vertrekken, kansrijke autochtonen komen ervoor terug. Dit beleid is ingrijpend en leidt dan ook regelmatig tot protesten van bewoners (Huisman, 2009). Het kan mensen immers in hun vestigingsvrijheid beperken.

Met bevolkingsmenging wordt geprobeerd de economische kansen van de allochtone wijkbewoners te verbeteren. Over dit aspect gaat dit onderzoek. In de opinie van de beleidsmakers is er een één op één relatie tussen het wonen in een concentratiewijk en de economische integratie. In concentratiewijken zouden allochtonen onvoldoende met kansrijke autochtonen in contact komen, waardoor ze de taal niet leren en niet bekend raken met de Nederlandse arbeidsmarkt. Ook missen ze positieve rolmodellen en blijven bedrijven met hun investeringen weg uit deze kansarme wijken.

Het geven van economische kansen is een reden voor beleidsmakers om fysiek beleid te voeren. Echter, waar er veel studies zijn gewijd aan de voordelen van het mengen voor de leefbaarheid en de veiligheid in de wijk en de sociaal-culturele integratie (Wittebrood en Van Dijk, 2007; Gijsberts en Dagevos, 2007), is het effect voor de economische integratie nog nooit integraal behandeld in wetenschappelijk onderzoek. En niet alleen is het nog nooit integraal behandeld, ook het empirisch bewijs dat er is, is niet eenduidig in de verwachte effecten van bevolkingsmenging voor economische kansen.

Dit onderzoek zal bijdragen aan dit gat in de kennis door bestaande wetenschappelijke kennis over de gevolgen van bevolkingsmenging voor de economische kansen samen te pakken. Hiermee

kan er tot een kritische en volledige beoordeling worden gekomen over de werking van het fysiek beleid. De vraag die in deze studie beantwoord wordt is dan ook in hoeverre het fysiek beleid daadwerkelijk bij kan dragen aan de economische integratie van niet-westerse allochtone wijkbewoners. Zal de arbeidsmarktpositie van allochtonen echt verbeteren als zij in gemengde wijken wonen in plaats van in concentratiewijken? En waardoor dan precies? Wegen de voordelen voor de economische kansen van de allochtone bewoners op tegen de ingrijpende fysieke maatregelen? En ook al concentreren sociale problemen zich ruimtelijk, betekent dit dan ook dat een wijkgerichte aanpak per definitie de goede aanpak is?

In dit onderzoek zal in de eerste plaats aan de hand van een literatuurstudie met gedane wetenschappelijke onderzoeken bekeken worden in hoeverre dit fysieke beleid de economische integratie in deze wijken kan bevorderen. Hierbij ligt de focus op steden in Nederland in het algemeen. In de tweede plaats zal er een case study plaatsvinden waarbij er wordt ingezoomd op de politieke praktijk in Utrecht: wat vinden Utrechtse gemeenteraadsleden van dit beleid en in hoeverre komt hun mening overeen met hetgeen er in de literatuurstudie naar voren is gekomen. De situatie in Utrecht is interessant omdat het één van de grote steden in Nederland is die kampt met de problematiek van ruimtelijke etnische segregatie. Daarnaast wordt er in Utrecht uitgebreid ingezet op fysiek beleid gericht op bevolkingsmenging.

Het uiteindelijke *doel* van deze studie is om een gedegen beleidsadvies te geven. Dit advies is in eerste instantie gericht aan de Utrechtse politici, maar aangezien de literatuurstudie zich richt op de Nederlandse context in het algemeen is het advies generaliseerbaar naar beleidsmakers en politici in steden door heel Nederland. Steden die kampen met de problematiek van etnische segregatie en een beperkte economische integratie van hun niet-westerse allochtone inwoners.

De vraagstelling van dit onderzoek is:

“In hoeverre kan fysiek beleid gericht op het opheffen van ruimtelijke etnische segregatie de economische integratie van niet-westerse allochtonen in concentratiewijken bevorderen?”

Daarbij zullen de volgende deel- en subvragen in dit onderzoek beantwoord worden:

1. In hoeverre kan fysiek beleid volgens wetenschappelijke theorieën en de resultaten uit eerder onderzoek de economische integratie van niet-westerse allochtonen bevorderen? (*Literatuurstudie*)
 - 1.1 Welke verwachtingen zijn er af te leiden uit wetenschappelijke theorieën over de effecten van het opheffen van etnische segregatie voor de economische kansen?
 - 1.2 In hoeverre worden de verwachtingen uit deze theorieën over de effecten van het opheffen van etnische concentratie door resultaten uit eerder onderzoek ondersteund?

1.3 Welke assumpties liggen er aan het fysieke beleid ten grondslag?

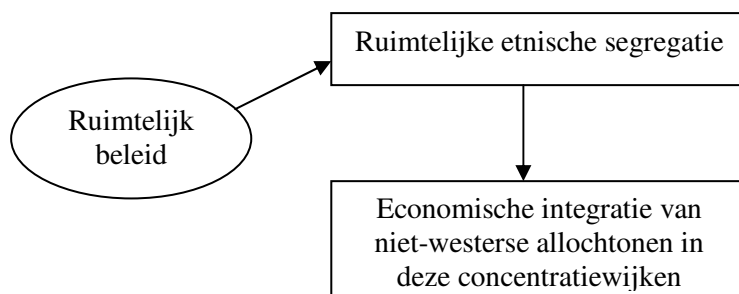
1.4 In hoeverre worden deze assumpties door resultaten uit eerder onderzoek gestaafd?

2. In hoeverre komen de politieke uitgangspunten van de partijen in Utrecht overeen met de resultaten uit wetenschappelijk onderzoek over de werking van dit fysieke beleid voor de economische integratie? (*Case study*)

2.1 Welke overtuigingen hebben de Utrechtse politici over de verwachte effecten van het opheffen van etnische segregatie voor de economische kansen?

2.2 In hoeverre komen deze overtuigingen overeen met de resultaten uit eerdere onderzoeken, zoals geconcludeerd in de literatuurstudie van dit onderzoek?

Figuur 1 geeft grafisch weer welke aspecten er in dit onderzoek bestudeerd worden. Er spelen drie aspecten een rol: de economische integratie van niet-westerse allochtonen, de ruimtelijke etnische segregatie en het fysiek beleid gericht op het oplossen van deze segregatie. Hoewel ook hier vraagtekens bij zijn (Ouwehand en Davis, 2004) wordt in dit onderzoek verondersteld dat het beleid de ruimtelijke etnische segregatie ook daadwerkelijk opheft. In dit onderzoek gaat het vooral om de link tussen ruimtelijke etnische segregatie en de economische integratie. Met behulp van een literatuurstudie zal de eerste deelvraag beantwoord worden: op welke manier(en) werkt een meer gemengde wijk positief dan wel negatief voor de economische kansen van de wijkbewoners? Daarbij zal er naast de verwachtingen van de wetenschappelijke theorieën en het onderzoek ook aandacht worden besteed aan de assumpties die het beleid in zich draagt. Het gaat dan om de aannames die beleidsmakers met dit beleid hebben over het gedrag en de wensen van mensen en de context van de wijk. De vraag die in dit onderzoek zal worden beantwoord is of deze assumpties terecht zijn. Tot slot zal er in dit onderzoek gekeken worden in hoeverre de overtuigingen van Utrechtse politici over dit beleid overeenkomen met de resultaten uit wetenschappelijk onderzoek.

Figuur 1: de drie aspecten van dit onderzoek

1.2 Maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie

Meer inzicht in de werking van het fysiek beleid gericht op differentiëring van de bevolkingssamenstelling voor de economische integratie van niet-westerse allochtonen is zowel maatschappelijk als wetenschappelijk relevant.

Maatschappelijke relevantie

Ten eerste is het maatschappelijk relevant omdat de economische achterstand van allochtonen een maatschappelijk probleem is. In 2007 waren niet-westerse allochtonen nog 2,5 keer zo vaak werkloos als allochtonen (CBS, 2008). Daarbij ontving in 2007 bijna één op de vijf niet-westerse allochtonen van 15 tot 65 jaar een uitkering, tegenover één op de tien autochtonen (CBS, 2008). Deze zwakke economische positie van de immigrantenbevolking is een speciale zorg omdat het een grote druk vormt voor de publieke middelen (Kesler, 2006). Daarnaast zorgt deze status niet alleen voor het materiële welzijn en de kansen van de huidige immigrantengeneraties, maar ook voor de kansen van de toekomstige generaties (Kesler, 2006). Al met al is het zowel voor de allochtonen zelf als voor de samenleving als geheel van belang dat deze sociaal-economische verschillen worden verkleind. Dit onderzoek kan bijdragen aan het kiezen van de juiste maatregelen om deze economische integratie te bevorderen.

Daarnaast zijn de maatregelen van het fysiek beleid vrij ingrijpend. Het kan mensen immers beperken in hun vestigingsvrijheid. Dit beleid kan dan ook regelmatig op protest rekenen, zie bijvoorbeeld de onvrede onder de bewoners van de Utrechtse wijk Kanaleneiland over gedwongen verhuizingen (Huisman, 2009). Wanneer zulke ingrijpende maatregelen worden genomen is het belangrijk dat er ook echt positieve effecten van te verwachten zijn. Dat deze effecten bovendien opwegen tegen het ingrijpende van het beleid. Anders gezegd, het beleid dient 'evidence-based' te zijn. Dit onderzoek zal daaraan bijdragen.

In de derde plaats is er een maatschappelijke angst voor een cumulatie van problemen in de concentratiewijken. Etnisch geconcentreerde buurten worden als bevorderend gezien voor gettovorming. Zestig procent van de Nederlanders verwacht dat er over vijf jaar getto's naar Amerikaans voorbeeld ontstaan (SCP, 2004). Deze angst is zo maatschappelijk verspreid dat het relevant is dat er goede wetenschappelijke inzichten zijn in deze problematiek en het beleid om dit op te lossen.

Wetenschappelijke relevantie

Naast de reeds genoemde maatschappelijke relevantie is dit onderzoek ook relevant voor de wetenschap. In de eerste plaats richt dit onderzoek zich expliciet op de effecten van fysiek beleid op de economische integratie. Hiermee onderscheidt dit onderzoek zich van anderen. Hoewel er meer Nederlandse onderzoeken zijn gedaan naar de effecten van het fysiek beleid richtten deze zich vaak op de sociaal-culturele integratie (bijvoorbeeld Gijsberts en Dagevos, 2007). Ook gaat het vaker over

de effecten op de leefbaarheid en veiligheid van de buurt (bijvoorbeeld Wittebrood en Van Dijk, 2007) of over de sociale cohesie in de wijk (bijvoorbeeld Kleinhans, 2005). In Nederlandse onderzoeken worden er wel aspecten van de gevolgen voor de economische kansen bestudeerd, maar voor zover hier bekend is het economische aspect nog nooit integraal behandeld. In dit onderzoek zal de kennis samengepakt worden. Hiermee wordt er bijgedragen aan het gat in de kennis die er is.

Onder dit integraal behandelen vallen ook de assumpties van het beleid. In dit onderzoek zal er ruime aandacht worden besteed aan deze assumpties: welke aannames kent het beleid en in hoeverre worden die gesteund door wetenschappelijk onderzoek? Hoewel er veel onderzoeken zijn die deze assumpties over de gedragingen van mensen en de context van de wijk onderzocht hebben is dit zelden samen behandeld met de vraag h oe het fysiek beleid kan werken voor de economische kansen. In dit onderzoek zal dit wel gedaan worden.

Tot slot wordt er in dit onderzoek een link gelegd tussen de literatuur en de politieke praktijk. Deze link is nog niet vaak gemaakt in de bestaande onderzoeken. Het is interessant om te zien in hoeverre de overtuigingen van de politici die in grote mate verantwoordelijk zijn voor deze beleidskeuzen overeenkomen met de resultaten uit het literatuuronderzoek over deze assumpties.

1.3 Begripsdefini ering

In dit onderzoek zijn er drie begrippen van belang die nader gedefinieerd dienen te worden. In de eerste plaats het begrip ‘etnische ruimtelijke segregatie’. Ruimtelijke segregatie is de mate van groepering op een bepaalde plaats van personen met gelijke kenmerken (Van Kempen, et al., 2000). Het kan gaan om kenmerken als sociaal-economische status, inkomen of etniciteit. Dit onderzoek richt zich op het laatste kenmerk, hoewel er duidelijke samenhang is met de andere kenmerken (Gijsberts en Dagevos, 2007).

Het tweede begrip is ‘economische integratie’. Het gaat om de kansen om op de economische ladder omhoog te klimmen. Concreet kan de economische status aan twee aspecten worden gemeten: aan de positie op de arbeidsmarkt en aan het inkomen. Daarnaast speelt ook het opleidingsniveau een rol, aangezien dit van grote invloed is op de kansen op de arbeidsmarkt (Engbersen et al., 2007). In dit onderzoek zal er niet beperkt worden tot  een van deze aspecten maar zullen deze verschillende aspecten van economische integratie meegenomen worden.

Het derde begrip is het begrip ‘fysiek beleid’. Onder dit beleid worden de fysieke maatregelen verstaan die de overheid neemt om de bevolkingssamenstelling van wijken meer te mengen. Zoals in paragraaf 3.3 zal worden beschreven zijn er drie verschillende onderdelen van dit fysiek beleid. In de eerste plaats is er het beperken van de toegang tot bepaalde woningen of wijken door inkomenseisen of huisvestingsverordeningen. Daarnaast gaat het om herstructureringsprojecten waardoor ofwel kansrijke autochtonen naar kansarme allochtone wijken, ofwel kansarme allochtonen naar kansrijke wijken worden getrokken. Met herstructurering wordt bedoeld dat met behulp van sloop, nieuwbouw, renovatie, samenvoeging, maar ook verkoop van sociale huurwoningen wordt geprobeerd meer

verscheidenheid naar type, prijs en eigendomsverhouding in de woningvoorraad te realiseren (Kleinhans, 2005). Hierdoor wordt een eenzijdige woningvoorraad doorbroken (Van Beckhoven en Van Kempen, 2002) waardoor er meer plaats wordt gemaakt voor ofwel hogere, ofwel lagere inkomensgroepen. Hoewel er in deze studie weinig aandacht zal worden besteed aan de werking van deze verschillende maatregelen is het goed om te beseffen dat er verschillende fysieke maatregelen zijn die gemeentes in kunnen zetten. Met de gemeenteraadsleden in Utrecht zal er kort gesproken worden over de wenselijkheid van deze verschillende maatregelen.

1.4 Opzet

Deze studie bestaat uit vier onderdelen. In het eerste deel zal er inzicht worden gegeven in het *probleem* van segregatie en in het bestaande fysieke beleid. In hoofdstuk 2 zal worden beschreven hoe groot de ruimtelijke etnische segregatie er in Nederland en specifiek in Utrecht uit ziet. In hoofdstuk 3 zal vervolgens worden toegelicht hoe het Nederlandse fysieke beleid eruit ziet. Ook zal er aandacht worden besteed aan de concrete maatregelen die de gemeente Utrecht neemt.

Het tweede onderdeel bestaat uit de literatuurstudie, waarbij de *theorieën* en de *resultaten* uit wetenschappelijke onderzoeken besproken worden. In hoofdstuk 4 zullen de verschillende theorieën behandeld worden die verklaren of en hoe fysiek beleid de economische integratie kan bevorderen. Daarbij zullen ook de verwachtingen benoemd worden die uit deze theorieën kunnen worden afgeleid. In hoofdstuk 5 zullen vervolgens de resultaten van eerdere onderzoeken besproken worden en met elkaar vergeleken worden waardoor beoordeeld kan worden in hoeverre de verwachtingen van de theorieën opgaan. In hoofdstuk 6 zullen de assumpties die het beleid in zich meedraagt worden benoemd en beoordeeld aan de hand van de resultaten van onderzoek. Daarmee kan er een antwoord gegeven worden op de eerste deelvraag van het onderzoek: in hoeverre kan het fysiek beleid volgens wetenschappelijke onderzoeken de economische integratie bevorderen? Deze literatuurstudie richt zich op Nederland als geheel.

In het derde deel van dit onderzoek zullen de inzichten uit de literatuurstudie in verband worden gebracht met de politieke praktijk in de gemeente Utrecht. Voor deze *casestudy* zullen partijprogramma's worden geanalyseerd en interviews met gemeenteraadsleden van verschillende politieke partijen worden gehouden. Hiermee wordt er een antwoord gegeven op deelvraag twee: in hoeverre komen de politieke overtuigingen in Utrecht overeen met de resultaten uit wetenschappelijk onderzoek? Dit onderdeel van deze studie is gefocust op de specifieke situatie van de stad Utrecht.

In het vierde en laatste deel van dit onderzoek zullen er in hoofdstuk 7 *conclusies* worden getrokken en in hoofdstuk 8 zal er een *beleidsadvies* worden opgesteld. Deze aanbevelingen zijn er voor beleidsmakers en politici op het terrein van fysiek beleid en/of integratie. Daarnaast zullen er aanbevelingen worden gedaan voor *toekomstig onderzoek*.

2. Ruimtelijke etnische segregatie in Nederland

Voordat er uitspraken gedaan kunnen worden over het fysiek beleid, is het relevant om te zien in welke mate er in Nederland eigenlijk sprake is van ruimtelijke etnische segregatie. In de eerste plaats zal beschreven worden hoe de ruimtelijke etnische segregatie zich in de loop van de tijd in Nederland ontwikkeld heeft. Vervolgens zal beschreven worden hoe groot deze segregatie momenteel is. Tot slot wordt er stil gestaan bij de specifieke situatie in Utrecht.

2.1 Het ontstaan van ruimtelijke etnische segregatie

Nederland is van oudsher een immigratieland. Vooral in de jaren '70 kwamen er met de Turkse en Marokkaanse gastarbeiders een stroom niet-westerse immigranten naar Nederland. Voor de meeste van deze nieuwkomers werd geen actief landelijk woonbeleid ontwikkeld (Veldboer en Duyvendak, 2004). Zij zouden immers maar tijdelijk blijven. Bovendien werden de Nederlandse werkgevers verantwoordelijk gesteld voor hun huisvesting. Maar na een paar jaar werk bleek het verblijf toch langduriger en doordat eind jaren '70 de gezinshereniging begon zochten de gastarbeiders naar vaste huisvesting. In de praktijk waren veel Turken en Marokkanen door hun lagere economische status aangewezen op povere huisvesting, vaak in de verpauperde delen van de steden waarvan de inwoners naar de betere wijken zijn vertrokken (Veldboer en Duyvendak, 2004). Daarbij kwamen de gastarbeiders en hun gezinnen vooral in het westen van het land, in de vier grote steden, terecht. Eén van de belangrijkste factoren hiervoor was de aanwezigheid van industriële werkgelegenheid in de grote steden (Gijsberts en Dagevos, 2007).

Er kwamen niet alleen Turkse en Marokkaanse gastarbeiders naar Nederland. In de jaren '70 kwam er ook een grote groep Surinamers en Antillianen. Door de slechte economische situatie in Suriname en de Antillen en doordat ze in het bezit waren van een Nederlands paspoort lonkte Nederland. Ook zij kwamen in het westen van het land terecht, vooral in Den Haag, Rotterdam en in Amsterdam. Dit kwam voornamelijk doordat daar reeds familie woonde (Veldboer en Duyvendak, 2004).

Sindsdien woont een relatief groot deel van de niet-westerse allochtonen in de grote steden. Dit is in de loop van de tijd alleen maar groter geworden. In de eerste plaats komt dit door het relatief grote kindertal onder vooral de Turken en Marokkanen, maar ook worden nieuwkomers aangetrokken door hun familieleden en vrienden.

In Nederland is de ruimtelijke etnische segregatie dus ontstaan door een combinatie van preferenties en mogelijkheden (Bolt, 2000). Zo voelden nieuwkomers zich aangetrokken tot de vestigingsplaats waar andere immigranten zich reeds gevestigd hadden. Maar ook de mogelijkheden speelden een rol. De Randstad als vestigingsplaats was een strategische keuze door de locatie van het werk. Daarnaast speelde de economische situatie van de allochtonen een rol: door een lagere economische status waren ze aangewezen op povere huisvesting in bepaalde wijken van de grote stad.

Overigens zullen we later in dit onderzoek zien dat niet alleen de vestigingskeuze van allochtonen de ruimtelijke segregatie bepaalt: de terughoudendheid van autochtone Nederlanders om in een gekleurde wijk te wonen beïnvloedt in een bijna sterkere mate de segregatieverschijnselen (Bolt et al., 2008; zie paragraaf 6.2.3).

2.2 De omvang van de ruimtelijke etnische segregatie nu

Momenteel telt ons land 1,8 miljoen niet-westerse allochtonen, bijna 11 procent van de totale bevolking (CBS, 2008). Een groot gedeelte van hen woont in het westen van het land. En binnen het westen van het land wonen de etnische minderheden geconcentreerd in de vier grootste steden Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht: 39% van de niet-westerse allochtonen woont daar. (SCP, 2007).

Ook binnen de steden blijkt op wijkniveau een groot deel van de niet-westerse allochtonen geconcentreerd te wonen in zogenaamde ‘hooggeconcentreerde wijken’ of ‘concentratiewijken’. (CBS, 2008). In deze vier grote steden telt een concentratiewijk gemiddeld 57% niet-westerse allochtonen. De meest gekleurde wijken zijn Schildersbuurt Noordoost en -West in Den Haag, met in 2008 91% respectievelijk 87 % niet-westerse allochtonen. (CBS Statline, 2009).

In de bijgevoegde tabellen staan van de vier grote steden het percentage van de wijken die een bepaald percentage bewoners heeft van niet-westerse allochtone afkomst. Zo bestond in 2000 in Amsterdam 1% van de wijken uit 0 tot 5% niet-westerse allochtonen. Wat ten eerste opvalt is dat in alle steden het aantal wijken met een meerderheid aan inwoners met een niet-westerse afkomst de laatste jaren gestegen is. Van Amsterdam, Rotterdam en Den Haag bestaat nu ongeveer een kwart van de wijken voor een meerderheid uit niet-westerse allochtonen.

Amsterdam				Utrecht		
	2000	2005			2000	2005
0 tot 5%	1%	1%		0 tot 5%	8%	5%
5 tot 15%	24%	23%		5 tot 15%	41%	42%
15 tot 50%	56%	49%		15 tot 50%	44%	46%
50 tot 100%	19%	27%		50 tot 100%	7%	7%
Rotterdam				Den Haag		
	2000	2005			2000	2005
0 tot 5%	3%	2%		0 tot 5%	3%	2%
5 tot 15%	22%	16%		5 tot 15%	38%	28%
15 tot 50%	48%	54%		15 tot 50%	43%	48%
50 tot 100%	26%	28%		50 tot 100%	16%	22%

Bron: CBS Statline, 2009

Volgens het SCP (2007) verdiepen en verbreden de concentraties zich niet alleen in deze vier grote steden, maar ook in de rest van het land. In heel Nederland bestaat momenteel ruim vijf procent van de wijken uit meer dan een kwart niet-westerse allochtonen, terwijl dat in 2000 nog maar drie procent van de wijken was (CBS, 2008). Daarbij blijkt dat de ontmoetingskans van allochtonen om autochtonen in de wijk te ontmoeten de laatste jaren in alle vier de grote steden sterk is afgenomen (Bolt en Van Kempen, 2008). Het is vooral deze ontwikkeling die beleidsmakers zorgen baart. Het is zelfs zo dat voor Den Haag, Amsterdam en Rotterdam geldt dat de 'gemiddelde' allochtoon in een wijk woont waar autochtonen minder dan de helft van de bevolking uitmaken.

Voor de toekomst wordt er een groei van het aantal allochtonen verwacht. Momenteel is ongeveer twee op de tien Nederlanders van allochtone afkomst, over dertig jaar zullen dit er naar verwachting drie op de tien zijn (CBS, 2008). Wanneer we het dan specifiek over allochtonen van niet-westerse afkomst hebben wordt er een groei verwacht van 10% nu naar 13% in 2025 (SCP, 2007). Volgens Van den Broek et al. (2008) zullen zij zich in navolging van autochtonen steeds meer in omliggende gemeenten van de grote steden gaan vestigen. Hiermee lijken etnische concentraties zich niet alleen te verdiepen, maar ook te verbreden. Het lijkt dan ook onwaarschijnlijk dat de ruimtelijke etnische segregatie in de nabije toekomst zal verminderen (SCP, 2007).

2.3 Ruimtelijke etnische segregatie in Utrecht

Utrecht behoort tot de steden in Nederland met het hoogste aandeel niet-westerse allochtonen. In 2007 was ruim 20% van de Utrechtse bevolking van niet-westerse allochtone afkomst (SCP, 2007). Toch is Utrecht niet de stad met het hoogste aandeel allochtonen: in 2007 waren dit Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Almere. Bij deze steden bestaat ruim een kwart van de bevolking uit niet-westerse allochtonen, bij Rotterdam is dit zelfs meer dan een derde. Wel zien we dat de groei van de niet-westerse allochtone bevolking in Utrecht de laatste jaren groter was dan in de andere grote steden. Waar tussen 2001 en 2007 in Amsterdam en in Rotterdam de groei respectievelijk 9 en 10 procent was, was dat in Utrecht 23 procent.

Ook de wijken met de hoogste concentraties van niet-westerse allochtonen liggen in deze steden. Hoewel Utrecht relatief minder echte concentratiewijken kent dan de andere grote steden (zie paragraaf 2.2), heeft Utrecht wel twee wijken die bij de 'meest gekleurde' wijken van Nederland horen (SCP, 2007). Dit zijn Kanaleneiland en Overvecht (zie de tabel). Zo is in het noordelijke deel van Kanaleneiland zelfs 79% van de inwoners van niet-westerse allochtone afkomst. Deze inwoners zijn voornamelijk van Turkse en Marokkaanse afkomst (Gemeente Utrecht, 2009a).

Wat verder opvalt is dat er binnen Utrecht grote verschillen zijn tussen de wijken in het aandeel niet-westerse allochtonen. Kanaleneiland en Overvecht zijn de echte uitschieters, maar in een wijk als Oog in Al of Wittevrouwen wonen haast geen allochtonen. Zelfs binnen de wijken zijn er verschillen. Zo zie je dat in het nieuwe gedeelte van de wijk Hoograven 48% niet-westerse allochtonen wonen, terwijl dit in het oude gedeelte maar 7% is. Wat daarnaast opvalt is dat in alle wijken het percentage gelijk is

gebleven, maar vaker nog is toegenomen. Daarbij blijkt dat de ontmoetingskansen met autochtonen in de wijk voor Marokkanen in Utrecht het snelst van Nederland gedaald zijn (Bolt en Van Kempen, 2008). In 1995 had men nog gemiddeld 72,4% kans om een autochtoon te ontmoeten in de wijk, in 2007 was dat nog maar 54,9%.

In Utrecht wordt er echter voor de toekomst een afname van het aandeel niet-westerse allochtonen verwacht: in 2007 is het aandeel nog 21% van de bevolking, in 2025 zal dit 19% zijn (CBS, 2008). Het blijft natuurlijk wel de vraag of het aandeel niet-westerse allochtonen gelijkmatiger verdeeld zal zijn over de verschillende wijken in de stad.

Wijk	2003	2008
<i>Utrecht</i>	20	21
Oog in Al	3	3
Ondiep	20	22
Zuilen	16	18
Overvecht	45	54
Vogelenbuurt	8	8
Wittevrouwen	5	6
Sterrenwijk	7	11
Binnenstad	7	8
Nieuw-Hoograven	43	48
Oud-Hoograven	7	7
Kanaleneiland-Zuid	58	63
Kanaleneiland-Noord	76	79
Leidsche Rijn	23	23

Bron: CBS Statline 2009

3. Het fysiek beleid in Nederland

In Nederland worden er verschillende fysieke maatregelen genomen om ruimtelijke etnische segregatie tegen te gaan. Naar schaalomvang is de Nederlandse aanpak volgens Veldboer et al. (2008) bijzonder. In andere West-Europese landen, zoals Zweden, Denemarken en Engeland, is de omvang van interventies vaak geringer. Dit hoofdstuk zal inzicht geven in het beleid dat er in Nederlandse steden wordt genomen om wijken meer gemengd naar bevolkingssamenstelling te maken. Er wordt ten eerste kort samengevat hoe dit beleid door de jaren heen tot stand is gekomen. Daarna zal er een overzicht gegeven worden van het beleid dat er nu door de Rijksoverheid gevoerd wordt en hoe de verhouding hierbij met het gemeentelijke beleid is. Tot slot zal er aandacht zijn voor de maatregelen die de gemeente Utrecht heeft opgesteld.

3.1 De ontwikkeling van het fysiek beleid in Nederland

Al na de Tweede Wereldoorlog geloofde de overheid dat bouwbeleid gebruikt kan worden om sociale of maatschappelijke effecten te bewerkstelligen. Zo wilden vroeg-naoorlogse stedenbouwkundigen via ruimtelijke ontwerpen de verzuiling tegen gaan (Kleinhans et al., 2000). Vanaf de jaren '70 kreeg Nederland te maken met de komst van immigranten (zie paragraaf 1.1): het probleem van de ruimtelijke etnische segregatie begon. In eerste instantie werd er voor hun geen actief woonbeleid gevoerd: de Nederlandse industrie werd verantwoordelijk geacht voor de huisvesting van de gastarbeiders (Veldboer en Duyvendak, 2004). Bovendien zouden de gastarbeiders maar tijdelijk blijven.

Pas vanaf de jaren '90 kwam er echt een zorg om segregatie en gettovorming. In 1994 is voor de eerste keer door de Nederlandse regering nadrukkelijk de angst uitgesproken voor de negatieve gevolgen van het geconcentreerd wonen van allochtonen. Er werd gevreesd voor spanningen tussen etnische groepen en gettoachtige verschijnselen (Veldboer en Duyvendak, 2004). Dit resulteerde in het eerste voorzichtige beleid gericht op differentiatie van de woningvoorraad en de bevolking (VROM, 1997).

In het begin van de 21^e eeuw kwamen de negatieve gevolgen van gescheiden wonen van autochtonen en allochtonen steeds scherper aan het licht. Met onder andere de opkomst van Pim Fortuyn kwam er een enorme politieke discussie op gang over de integratieproblematiek. Voortdurend werd daarbij ook de verbinding gelegd tussen integratie van minderheden en hun woonlocatie (Kleinhans, 2005). Etnische concentratie werd nu expliciet als probleem gedefinieerd.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat het rechtse Kabinet Balkenende I, met Fortuyn's partij LPF in 2002 aankondigde de groei van wijken met een eenzijdige bevolking van allochtone herkomst tegen te willen gaan (Tweede Kamer, 2002-2003): "Voorop staat dat allochtonen zich een plaats moeten verwerven door het beheersen van de Nederlandse taal, het volgen van onderwijs en het verkrijgen van werk. Het tegengaan van segregatie kan deze kansen verbeteren". Hiermee werd voor

het eerst door de Nederlandse regering de gedachte verwoord dat het oplossen van ruimtelijke segregatie ook specifiek de economische integratie kan bevorderen.

3.2 Het fysiek beleid nu

Ook het huidige kabinet Balkenende IV, een sociaal-christelijk kabinet gevormd door het socialistische PvdA, het christendemocratische CDA en het sociaalchristelijke ChristenUnie, heeft veel aandacht voor het fysieke wijkenbeleid. Opvallend is dat wel wordt gedacht aan het bewerkstelligen van meer etnische spreiding, maar dat dit geen directe vertaling krijgt in het beleid. Het aangrijpingspunt is doorgaans de bevordering van de sociaal-economische differentiatie van achterstandswijken (Gijsberts en Dagevos, 2007).

In het regeerakkoord staat dat “speciale aandacht nodig is voor de wijken waar veel problemen samenkomen. (..) Dat zijn wijken waarin sprake is van hoge werkloosheid en gebrek aan werkgelegenheid, waarin schooluitval vaker voorkomt, waarin de bevolkingssamenstelling eenzijdig is en de huisvesting verouderd”. Daarbij heeft het kabinet de assumptie dat de buurt een plek is die invloed heeft op sociale processen: “De straat, de wijk, de buurt zijn, buiten het directe leefverband thuis en op het werk, de sociale gemeenschap waarin we dagelijks leven. De kwaliteit van die leefomgeving en de wijze waarop we daarin met elkaar omgaan, bepaalt vaak mede de wijze waarop we overigens in de samenleving staan.”

Meer dan voorheen nog heeft het kabinet aandacht voor probleemwijken. Dit alles is concreet verwoord in het actieplan Krachtwijken (Ministerie van VROM, 2007). Begin 2007 maakte de toenmalig minister van Wonen, Wijken en Integratie, minister Vogelaar, 40 wijken bekend die extra geld en aandacht krijgen (Tweede Kamer, 2006/2007a). Minister Vogelaar verwoorde het probleem van geconcentreerd wonen als volgt: “Veel wijken hebben een oververtegenwoordiging van huishoudens, die in een maatschappelijke achterstandspositie verkeren. Het zijn voor het merendeel ook wijken met een onevenredig hoog aandeel niet-westerse allochtonen. Gebrek aan relevante competenties en weinig perspectief op werk in deze wijken zorgen ervoor dat deze groepen steeds minder deel nemen aan de Nederlandse samenleving.”(Ministerie van VROM, 2007).

Naast aandacht voor sociale maatregelen in de wijk, zoals het inzetten van microkredieten voor startende ondernemers, wordt er door het kabinet uitgebreid ingezet op fysieke maatregelen. In het actieplan Krachtwijken staat dat er voldoende diversiteit in het woonaanbod dient te zijn, zodat er geen eenzijdige samenstelling van de bevolking komt. “De fysieke herstructurering staat goed op de rails, maar is nog lang niet overal af”. (Ministerie van VROM, 2007). Daarnaast wijst het kabinet op de mogelijkheid voor gemeenten om de toegang van kansarme gezinnen tot bepaalde wijken te weigeren om zo de segregatie tegen te gaan (zie paragraaf 3.2.3).

3.2.1 *Verhouding tussen het Rijk en de gemeente*

In de praktijk is het vooral aan de gemeenten en bijvoorbeeld woningcorporaties om de fysieke maatregelen op te stellen en uit te voeren. Het is aan het Kabinet om kaders op te stellen waarbinnen deze concrete plannen vallen. Een belangrijk beleidskader daarvoor is het Grotestedenbeleid dat in 1994 is opgesteld. Hierin wordt voor een periode van vijf jaar afgesproken welke resultaten op verschillende terreinen gehaald moeten worden. Daarbij wordt het aan de steden zelf overgelaten hoe deze resultaten behaald worden. Voor de jaren 2005-2009 zijn deze kaders verwoord in het beleidskader ISV-2 (Ministerie van VROM et al., 2004). Eén van de peilers van dit kader is dat er meer midden- en hogere inkomens aan de stad moeten worden vastgehouden. Ook in het nieuwe beleidskader ISV-3 voor 2010-2014 staat dat de inzet moet zijn dat voorkomen moet worden dat er concentraties van lage inkomensgroepen ontstaan in wijken.

Uit een analyse van Bolt en Van Kempen (2008) van gemeentelijke plannen voor 2005-2009 blijkt dat verreweg de meeste gemeenten plannen hebben om concentraties van bevolkingsgroepen binnen de wijken tegen te gaan: slechts twee van de 31 gemeenten die bij het Grotestedenbeleid betrokken hebben bevolkingsconcentraties niet als een probleem gedefinieerd. De meeste gemeenten geven daarbij aan dat het probleem ligt in de concentratie van mensen met een lage sociaaleconomische status, maar zeven gemeenten (Arnhem, Den Bosch, Helmond, Leeuwarden, Lelystad, Zaanstad en Zwolle) spraken ook expliciet over etnische concentratie als het grootste probleem.

3.2.2 *Verschillende vormen van het fysiek beleid*

In de praktijk zijn er drie verschillende manieren van fysiek beleid waarmee getracht wordt ruimtelijke etnische segregatie tegen te gaan (Gijsberts en Dagevos, 2007). In de eerste plaats is er het *beperken van de toegang* tot een bepaalde wijk. Dit is een vrij drastische maatregel, het beperkt immers de bewegingsvrijheid van mensen om zich ergens te vestigen. Deze maatregel is onlangs ingevoerd met de omstreden Rotterdamwet. In navolging van de gemeente Rotterdam werd het in december 2005 ook andere gemeenten mogelijk gemaakt eisen te stellen aan de inkomensbron van nieuwe vestigers in bepaalde wijken. Hiermee wordt getracht de “verontrustende effecten van etnische concentratie tegen te gaan” (Gemeente Rotterdam, 2003). Hoewel de doelgroep niet in etnische termen wordt aangeduid, lijkt het volgens Bolt (2004) en Gijsberts en Dagevos (2007) weinig twijfel dat het beleid wel etnische minderheden op het oog heeft. Momenteel worden bijvoorbeeld in de Rotterdamse wijken Charlois, Feijenoord, en Delfshaven inkomenseisen gesteld aan de woningzoekenden.

Met deze maatregel worden kansarme groepen de toegang beperkt, maar andersom gebeurt het ook. In 1993 is de Huisvestingswet aangenomen die zegt dat schaarse goedkope woningen evenwichtig verdeeld moeten worden. De wet geeft gemeenten de mogelijkheid om regels te stellen aan de verdeling van de woonruimte, door het verlenen van huisvestingsverordeningen. Momenteel

heeft circa 25 procent van alle gemeenten een huisvestingsverordening vastgesteld waarmee eisen kunnen worden gesteld ten aanzien van het inkomen en de gezinssamenstelling. Hoewel het niet expliciet zo wordt gezegd kan dit natuurlijk wel een instrument zijn om de toegang te beperken en zo spreiding te bevorderen.

In de tweede plaats gaat het om het *aantrekken van kansrijke autochtonen* naar achterstandswijken. Dit is de meest gebruikte methode om etnische ruimtelijke segregatie tegen te gaan. Het gaat er dan meestal om, om via fysieke ingrepen in de woningvoorraad de woningvoorraad zodanig te differentiëren dat zij ook aantrekkelijk is voor meer welgestelde huishoudens. Momenteel zijn er in Nederland veel wijken die geherstructureerd zijn of momenteel geherstructureerd worden. Voorbeelden zijn de wijk Bouwlust in Den Haag, Kanaleneiland in Utrecht en Kleinpolder in Rotterdam. Een goed voorbeeld is ook de Amsterdamse wijk de Bijlmer, waar massaal honingraatflats werden gesloopt voor duurdere huurwoningen.

Maar kansrijke bewoners worden niet alleen getrokken door het gedifferentieerder maken van het woningaanbod. Een andere mogelijkheid is bijvoorbeeld het wijzigen van de toewijzingen voor sociale woningen. Zo heeft de gemeente Amsterdam voor sommige wijken de maximum inkomensgrenzen voor goedkopere huurwoningen laten vervallen, zodat ook hogere inkomens toegang hebben tot deze woningen. Een andere mogelijkheid die er is, is de maatregel dat huurwoningen verkocht worden. De verkoop van huurwoningen zou naast het vergroten van de betrokkenheid van bewoners bij hun buurt ook leiden tot het behoud van midden- en hogere inkomens voor de wijk (Gijsberts en Dagevos, 2007).

In de derde plaats gaat het om het *aantrekken van allochtonen naar kansrijke (witte) wijken*. Hiervoor wordt er vooral ingezet op het vergroten van hun kansen op de woningmarkt. Concrete voorbeelden hiervan zijn huurkortingen voor groepen met een lage sociaal-economische status en er is geëxperimenteerd met een nieuw lotingsmodel waarbij niet langer de inschrijvingsduur bepalend is. Dit zou positief moeten werken voor de kansen van allochtone gezinnen op de woningmarkt, aangezien zij vaak minder lang ingeschreven staan (Gijsberts en Dagevos, 2007). Een ander voorbeeld is het 'gespiegeld bouwen' (Ministerie van VROM, 1993). Hierbij wordt er in nieuwbouwwijken of in wijken waar relatief veel kansrijken wonen voor gezorgd dat een bepaald percentage van de woningen uit sociale huurwoningen bestaat waardoor mensen met lage inkomens ook in deze wijken terecht kunnen. Een voorbeeld is de gemeente Arnhem die voorstaat dat in de randgemeenten relatief meer huurwoningen worden gebouwd dan in het centrum (Gemeente Arnhem, 2004).

3.3 De praktijk: het fysiek beleid in Utrecht

Zoals is beschreven zijn er verschillende manieren waarmee de overheid kan zorgen voor een meer gemengde bevolkingssamenstelling in de etnische concentratiewijken. Ook de gemeente Utrecht maakt gebruik van verschillende fysieke maatregelen. In dit hoofdstuk zullen deze geschetst worden.

Beperken van de toegang

Ook in Utrecht wordt er gebruik gemaakt van het principe van de Rotterdamwet. In het wijkactieplan voor Kanaleneiland (Gemeente Utrecht, 2007) staat verwoord dat door zal worden gegaan met het project 'Lokaal Maatwerk', waarbij er een tijdelijke beperking komt op de instroom van grote gezinnen. In de wijk Overvecht is men als sinds 2004 bekend met dit experiment om kansrijken naar de wijk te trekken. Zo worden bepaalde huurwoningen in Overvecht niet meer toegewezen aan woningzoekenden waarvan het inkomen niet hoog genoeg is.

Trekken van kansrijke autochtonen naar achterstandswijken

Bij de gemeente Utrecht staat het herstructureren van naoorlogse woonwijken hoog op het lijstje: tussen 2005 en 2015 zullen er 9500 goedkope huurwoningen gesloopt worden en 9000 woningen nieuw gebouwd worden (Gemeente Utrecht, 2005). Deze nieuwe woningen zullen voor tenminste tweederde uit duurdere koopwoningen bestaan. Een concreet voorbeeld van sloop zijn de flats van Kanaleneiland-Noord. Het streven is dat tussen het Attleeplantsoen en de V.H. Goedhartlaan nieuwbouw en/of ingrijpende renovatie zal plaatsvinden (Gemeente Utrecht, 2009b). Alle inwoners van deze flats zullen daarbij tussen 2005 en 2015 gefaseerd moeten verhuizen.

Daarnaast heeft ook de gemeente Utrecht de maatregel genomen dat huurwoningen verkocht worden. Zo staat er in het wijkactieplan voor de wijk Kanaleneiland (gemeente Utrecht, 2007) dat er moet worden ingezet op het bevorderen van het eigen woningbezit en staan er ook in wijken als Hoograven volop sociale huurwoningen te koop.

Trekken van kansarme allochtonen naar kansrijke wijken

De gemeente Utrecht zet in op het gespiegeld bouwen. In het document 'Samen voor de Stad' heeft de gemeente Utrecht afspraken gemaakt voor 2007 - 2010 over de aanpak van de Utrechtse woningmarkt. Eén van de afspraken is dat er in de kansrijke wijken Binnenstad, Oost en Noordoost 500 woningen aangekocht worden om te verhuren als sociale huurwoningen. Maar ook in nieuwbouwprojecten als Leidsche Rijn worden afspraken gemaakt over de hoeveelheid sociale huurwoningen. Zo is de afspraak gemaakt dat in Leidsche Rijn tenminste 30% van alle woningen uit sociale woningbouw bestaat.

4. Theorieën en de verwachtingen

In de wetenschappelijke literatuur worden verschillende mechanismen naar voren gebracht die positieve effecten verwachten van het mengen van de bevolkingssamenstelling voor de economische integratie van de kansarme allochtone wijkbewoners. Echter, er zijn ook wetenschappers die juist voordelen zien in het geconcentreerd wonen van etnische minderheden voor hun economische kansen.

In dit hoofdstuk zullen deze verschillende veronderstellingen gegroepeerd worden onder drie theorieën. Dit zijn de 'sociaal kapitaal' theorie, de 'armoedecultuur' theorie en de 'etnische enclave' theorie. Daarbij zullen ook concrete verwachtingen worden besproken die uit deze theorieën kunnen worden afgeleid. Hiermee wordt er een antwoord gegeven op subvraag 1.1: "welke verwachtingen zijn er af te leiden uit wetenschappelijke theorieën over de effecten van het opheffen van etnische segregatie voor de economische kansen?" In dit hoofdstuk zal bovendien aandacht geschonken worden aan de tegenstrijdigheden die naar voren komen bij het naast elkaar leggen van deze drie theorieën. In hoofdstuk 5 zullen de verwachtingen uit deze theorieën aan de hand van resultaten uit wetenschappelijk onderzoek worden beoordeeld.

4.1 De sociaal kapitaaltheorie

De sociaal kapitaal theorie is één van de meest invloedrijke theorieën binnen de sociologie. Deze theorie veronderstelt een *positief* effect van een meer gemengde bevolkingssamenstelling in de wijk voor de economische kansen van de kansarme bewoners. De wortels van het begrip sociaal kapitaal liggen in de 19e eeuw bij één van de bekendste sociologen: Emile Durkheim. Hij beschreef de voordelen, het sociaal kapitaal, die ontstaan door het behoren tot een bepaalde groep (Goddijn, 1969). Het sociaal kapitaal vindt zijn voedingsbodem in gemeenschapsactiviteiten zoals (in)formele netwerken, sociale steun en kennis, maar ze zijn bedoeld om individuen te helpen.

De Amerikaanse socioloog Granovetter beargumenteerde dat bepaalde vormen van sociaal kapitaal de economische kansen van mensen kunnen verbeteren (Granovetter, 1973). Granovetter kreeg hierin veel bijval van andere sociologen. Zo vond Bourdieu (1979) dat juist het sociaal kapitaal dat geproduceerd wordt door leden van een netwerk van belang is voor de positie op de economische ladder. Ook de beroemde socioloog Coleman (1988) plaatste economische keuzen in de context van sociale structuren: "sociaal kapitaal faciliteert bepaalde handelingen of voordelen door het verschaffen van de benodigde hulpbronnen." En de Amerikaanse socioloog Wilson (1987) beschreef hoe de slechte positie van de zwarte onderklasse verstrekt wordt doordat de arme bewoners van het getto niet in banennetwerken zitten.

Granovetter (1973) maakte binnen het sociaal kapitaal een onderscheid tussen 'strong ties' en 'weak ties'. De sterke banden zijn intensieve contacten met vrienden en familieleden, zwakke banden zijn meer oppervlakkige contact met collega's, kennissen en bijvoorbeeld burens. Juist de zwakke banden zijn volgens Granovetter bruikbaar voor het vergroten van de economische positie: met deze

contacten worden immers bruggen geslagen tussen verschillende sociale kringen. Het volgende voorbeeld van Granovetter moet dit duidelijk maken: 'werkzoekenden krijgen hun informatie over opleidingsmogelijkheden en baankansen vaak via contacten met mensen die ze slechts oppervlakkig kennen. De personen met wie zij zwakke banden onderhouden, bewegen zich in andere sociale kringen en hebben toegang tot andere informatie dan de werkzoekende via zijn eigen netwerk krijgt' (Granovetter, 1973; Kleinhans, 2005).

Putnam (2000) ging in zijn onderzoek naar sociale structuren door op dit onderscheid van Granovetter. Putnam spreekt daarbij over 'bonding' en 'bridging'. Bonding kapitaal is veel aanwezig binnen arme, hechte gemeenschappen (Kearns, 2004), terwijl de 'bruggen' toegang geven tot mogelijkheden om de eigen maatschappelijke positie te verbeteren. Anders gezegd: waar bruggen, of ook wel de zwakke banden in Granovetter's woorden, kunnen zorgen voor een verbetering van de economische positie, zorgen de sterke banden (Granovetter, 1973) of het bonding capital (Putnam, 2000) voor voordelen als vertrouwen en sociale steun.

Hoe kunnen deze theorieën nu in de onderzoekspraktijk vertaald worden? Onderzoekers veronderstellen vaak dat de onderlinge contacten binnen de eigen etnische groep de sterke banden zijn, terwijl contacten met de (succesvollere) autochtone burens de zwakke banden zijn (Van der Laan Bouma-Doff, 2005). Contacten met autochtone burens kunnen als bruggen fungeren naar nieuwe middelen en banen waar ze met het eigen etnische netwerk niet terecht zouden komen. Deze theorie veronderstelt dus dat meer contact met kansrijke burens een positief effect heeft op de kansen voor de economische positie van de kansarme allochtone buurtbewoners.

Op basis hiervan kunnen twee verwachtingen worden opgesteld. De *eerste verwachting* is dat *door contact met succesvolle autochtone burens de allochtone buurtbewoners worden geïntroduceerd in nieuwe netwerken, waar ze nieuwe informatie krijgen om daarmee hun economische kansen te vergroten*. Hiermee wordt dus verondersteld dat, zoals Granovetter (1973) al als voorbeeld gaf, dat door contact met succesvolle burens mensen informatie kunnen krijgen over mogelijkheden voor werk of opleiding. Met deze verwachting wordt bedoeld dat kansrijke buurtbewoners de kansarme bewoners *direct* kunnen helpen, door bijvoorbeeld een tip te geven over een baan binnen het bedrijf waar zij werken (Bolt en Van Kempen, 2008).

De *tweede verwachting* is dat *door contact met succesvolle autochtone buurtbewoners allochtone bewoners meer vaardigheden onder de knie krijgen die van belang zijn op de Nederlandse arbeidsmarkt*. Hiermee wordt bedoeld dat door deze contacten kennis als vorm van sociaal kapitaal kan worden overgedragen. Hiermee worden kansarme bewoners dus *indirect* geholpen. Hierbij valt bijvoorbeeld te denken aan het beheersen van de Nederlandse taal, typisch Nederlandse omgangsvormen en sollicitatietechnieken (Odé, 2002, Bolt en Van Kempen, 2008).

Zoals deze verwachtingen laten zien is het het 'bridging capital' dat zorgt voor economische kansen voor kansarme buurtbewoners. In theorie zijn er binnen gemengde buurten meer mogelijkheden voor het ontstaan van bridging capital dan in meer homogene buurten (Bolt en Van

Kempen, 2008). Daarbij zijn juist autochtonen van belang, aangezien zij over het algemeen beter thuis zijn op de arbeidsmarkt van het land. Zij hebben niet alleen vaker een betere positie op de arbeidsmarkt, ze hebben ook een beter idee hoe ze banen kunnen vinden, welke vaardigheden relevant zijn en hoe ze zich moeten presenteren. Hier valt dus een positief effect te verwachten van het mengen van de bevolkingssamenstelling in de wijk.

4.2 De ‘armoedecultuur’ theorie

De tweede theorie die een *positief* effect veronderstelt voor de economische integratie als de bevolkingssamenstelling in de wijk meer gemengd is, is de ‘armoedecultuur’ theorie. De Amerikaanse antropoloog Oscar Lewis (1966) sprak voor het eerst over een ‘armoedecultuur’: in wijken waar de werkloosheid langdurig is en de perspectieven op verbetering gering, kan een cultuur van armoede ontstaan. In deze cultuur van armoede bestaat er een afwijzende houding ten aanzien van maatschappelijk succes en is werkloosheid en uitkeringsafhankelijkheid de norm. Deze houding is volgens Lewis een aanpassing aan een marginale positie in de samenleving.

De Amerikaanse socioloog Wilson (1987) bouwde voort op deze gedachte. Wilson deed onderzoek in de achterstandswijken in Chicago. Het viel hem op dat in deze wijken de bewoners normen hanteren die tegengesteld zijn aan algemeen heersende ideeën in de samenleving. Het gevolg hiervan is dat door het aanleren van deze normen de wijkbewoners worden belemmerd in hun economische ontwikkeling. Een voorbeeld is de afhankelijkheid van uitkeringen. Stel dat een groot gedeelte van de buurt afhankelijk is van een uitkering, dan kan dit als de norm gaan gelden. In plaats van dat de mensen zich inzetten om actief te worden op de arbeidsmarkt, conformeren ze zich aan de buurt en zien ze geen probleem in het uitkeringsafhankelijk zijn.

Massey en Denton (1993) spraken zelfs over een parafrase van de armoedecultuur: de ‘cultuur van segregatie’. Segregatie creëert volgens hun de condities voor het ontstaan van een cultuur waarin werk en scholing geen deel meer uitmaken van het normen- en waardenpakket. Door het ontbreken van voldoende succesvolle voorbeelden in de buurt wordt dit alleen maar versterkt.

In de onderzoekspraktijk wordt dit missen van positieve rolmodellen meestal gebruikt als het gaat over de ‘armoedecultuur’. Sociale uitsluiting wordt daarbij veroorzaakt door een gebrek aan rolmodellen die vervuld hadden kunnen worden door succesvolle wijkbewoners met een baan. De *verwachting* van de armoedecultuur theorie is dat *door contact met positieve rolmodellen in de wijk de ‘armoedecultuur’ wordt doorbroken waarmee de economische stijging van kansarme wijkbewoners wordt bevorderd*. Hiermee wordt verondersteld dat wanneer mensen zien dat hun buren een goede baan hebben en daarom een mooie auto hebben en regelmatig op vakantie kunnen gaan, ze zich zullen realiseren dat het niet ‘normaal’ is dat je tevreden bent met het leven van een kleine uitkering.

4.3 De ‘etnische enclave’ theorie

De ‘etnische enclave’ theorie is een theorie die juist de voordelen ziet van ongemengde wijken en een *negatief* effect verwacht van het mengen van de bevolkingssamenstelling voor economische kansen. Deze theorie is terug te leiden naar de gedachten van de gerenommeerde Chicago School, een groep sociologen van voor de Tweede Wereldoorlog die de grote toestroom van Europese immigranten in Chicago bestudeerde. Deze sociologen beargumenteerden dat gewilde ruimtelijke segregatie een fase is in een natuurlijk integratieproces, waarbij etnische enclaves nieuwgekomen migranten veiligheid en economische mogelijkheden bieden. Niet alleen beweerden zij dat etnische segregatie een natuurlijke fase is in het proces van integratie, zij beargumenteerden zelfs dat het een noodzakelijke fase is voor de inburgering van de migranten in de nieuwe samenleving (Van Kempen et al., 2000).

Volgens de Chicago School bestaat de eerste fase van het integratieproces uit gewilde segregatie, dat gekenmerkt wordt door de opbouw van een eigen, etnische infrastructuur. Hierdoor kunnen de migranten sociale steun krijgen van allochtonen met dezelfde etnische achtergrond, en kunnen ze wegwijs gemaakt worden in het nieuwe land. Daarbij zou er binnen deze eigen etnische infrastructuur ruimte ontstaan voor een eigen etnische markt met economische mogelijkheden voor de nieuwkomers.

Dit is ook hoe deze theorie wordt vertaald in de onderzoekspraktijk: door het geconcentreerd wonen worden er specifieke markten ontwikkeld die juist leden van etnische minderheidsgroepen economische kansen bieden. Ruimtelijke concentraties van een bepaalde groep allochtonen kunnen een draagvlak vormen voor commerciële dienstverlening, zoals bepaalde soorten winkels (bijv. Wilson en Portes, 1981; Priemus en Van Kempen, 1998). De *verwachting* van deze theorie is dan ook dat *door het mengen van de bevolkingssamenstelling van de wijk het draagvlak voor etnisch specifieke markten zal verminderen, waardoor de economische kansen van allochtonen kleiner worden.*

Hiermee wordt dus verondersteld dat juist in etnisch geconcentreerde wijken allochtone ondernemers het goed doen. Daar worden immers specifieke markten en structuren ontwikkeld die allochtonen kansen geven. Wanneer de wijk door het mengingsbeleid minder eenzijdig wordt samengesteld zal ook het draagvlak voor deze winkels kleiner worden. Interessant is dat door beleidsmakers vaak wordt verondersteld dat wanneer er meer kansrijken in de wijk wonen er juist meer draagvlak komt voor voorzieningen, waar ook allochtonen gebruik van kunnen maken (bijv. Priemus en Van Kempen, 1998). In paragraaf 5.4 zal bekeken worden welke verwachting het meest wordt ondersteund door wetenschappelijk onderzoek.

4.4 Tegenstrijdigheden in deze theorieën

De ‘etnische enclave’ theorie heeft een andere verwachting van het fysiek beleid om de bevolkingssamenstelling in wijken te mengen dan de ‘sociaal kapitaal’- en de ‘armoedecultuur’ theorieën. Waar de ‘etnische enclave’ theorie uitgaat van een positief effect van het etnisch

geconcentreerd wonen voor de economische kansen van allochtonen, zien de andere twee theorieën juist positieve effecten van het opheffen van deze etnische segregatie. Tesser et al. (1995) schetsen deze tegenstrijdigheid in hun boek. Zij geven aan dat er twee perspectieven zijn van concentratiewijken. Het eerste perspectief van een concentratiewijk is het idee dat deze een ‘armoedegetto’ is, waar armoede en werkloosheid geconcentreerd zijn. Deze structurele concentratie zal dan een zelfstandige rol gaan spelen bij de bepaling van de maatschappelijke positie van de bewoners (Van der Laan Bouma-Doff, 2005). Dit past bij de gedachte van de ‘sociaal kapitaal’ theorie en ook van de ‘armoedecultuur’ theorie. Waar de eerste menging van de bevolkingssamenstelling vooral ziet als een instrumentele oplossing door het geven van hulpbronnen aan de kansarme bewoners in de wijk, ziet de tweede het vooral als het doorbreken van een norm.

Het tweede perspectief is tegengesteld aan de verwachting van het fysiek beleid en dat is het idee dat een concentratiewijk een doorstroomwijk is: immigranten komen in concentratiewijken terecht waar ze kunnen profiteren van onderlinge steun en etnisch-specifieke voorzieningen. Uiteindelijk zal de sociale differentiatie in de gemeenschap toenemen en zal de concentratie zich verminderen. Het heeft niet alleen een tijdelijk karakter, het bevordert zelfs de economische kansen van allochtonen. Dit is een concentratiewijk zoals de Chicago School het met de etnische enclave theorie voor ogen had. In het bespreken van de onderzoeken in hoofdstuk 5 zal nagegaan worden welke theorie(ën) het best onderbouwd wordt door het empirisch onderzoek.

5. Resultaten uit eerder onderzoek

De angst voor het ontstaan van problematische concentratiewijken was voor veel sociologen en sociaal geografen reden om onderzoek te doen naar de gevolgen van deze ruimtelijke segregatie. In dit hoofdstuk zullen verscheidene van deze onderzoeken worden uitgelicht en besproken. Hiermee kunnen de verwachtingen die voortkomen uit de verschillende theorieën zoals opgesteld in hoofdstuk 4 worden beoordeeld. Zo zal er een antwoord gegeven worden op subvraag 1.2: “In hoeverre worden de verwachtingen uit deze theorieën over de effecten van het opheffen van etnische concentratie door resultaten uit eerder onderzoek ondersteund?”

5.1 Onderzoeksmethoden

Al vanaf de Tweede Wereldoorlog wordt er onderzoek gedaan naar segregatieverschijnselen binnen de grote steden. Dit onderzoek zal zich concentreren op de meest recente onderzoeken. Daarbij zal de focus liggen op de Nederlandse situatie. Hoewel de meeste onderzoeken over segregatie uit Amerika komen zullen deze zo min mogelijk meegenomen worden. Er zijn namelijk veel verschillen tussen de Nederlandse context en de Amerikaanse. Vergeleken met de Verenigde Staten is de etnische concentratie in Nederland veel minder (Uunk, 2002). Ook kennen we niet dezelfde fysieke geïsoleerdheid van concentratiewijken zoals in Amerikaanse steden (Atkinson en Kintrea, 2002). Daarnaast kennen we in Nederland geen mono-etnische buurten (Bolt en Van Kempen, 2008; Musterd en de Vos, 2006) en lijken in Nederland door ons uitgebreide verzorgingsstelsel economische kansen minder door de wijk bepaald te worden dan in de Verenigde Staten (Uunk, 2002; Galster, 2007). Hier en daar zullen er ook (West-) Europese onderzoeken besproken worden. De situatie in Nederland wijkt niet sterk af van het West-Europese gemiddelde (Bolt et al., 2006).

Er zullen zowel kwantitatieve als kwalitatieve onderzoeken worden besproken, zodat de voordelen van beide methoden kunnen worden meegenomen (zie 't Hart et al. (2003) voor de voor- en nadelen). Daarbij zal in dit hoofdstuk per theorie de onderzoeken besproken worden. Onderzoeken kunnen dus meerdere keren terugkomen. Tot slot zal bij het bespreken van de onderzoeken wanneer nodig steeds de causaliteitskwestie in acht worden genomen: hebben we het hier over een samenhang of over een oorzakelijk verband in een bepaalde richting?

5.2 Sociaal Kapitaal Theorie

Volgens Bolt et al. (2005) en Briggs (1998) is er geen twijfel over mogelijk dat sociaal kapitaal van belang is voor arme stadsbewoners om de positie te verbeteren. In dit hoofdstuk zal onderzocht worden of een bepaalde vorm van sociaal kapitaal, namelijk de zwakke banden (Granovetter, 1973) of ook wel de ‘brug’contacten (Putnam, 2000) met succesvolle autochtone buurtbewoners daadwerkelijk kunnen zorgen voor een verbetering van de economische positie van kansarme allochtone wijkbewoners. In deze paragraaf zal aan de hand van onderzoeksresultaten gekeken worden in

hoeverre de twee verwachtingen die in paragraaf 4.1 zijn besproken worden ondersteund. Anders gezegd: in hoeverre is er zowel een direct als een indirect effect van het contact met kansrijke burens voor de economische positie van de kansarme allochtone buurtbewoners?

5.2.1 Een direct effect van contact met succesvolle burens?

Pinkster (2007) vond in zijn casestudie in de Haagsche achterstandswijk Transvaal-Noord dat men met de sterke banden binnen de eigen arme etnische gemeenschap maar hele kleine stapjes opschiet. Informele tips over werk die binnen deze hechte, etnische netwerken rondgaan betreffen vaak kleine banen, bijvoorbeeld in het informele of het gesubsidieerde circuit. De eerste verwachting van de sociaalkapitaal theorie is dat juist zwakke banden met mensen die zich in andere en betere (banen)netwerken bevinden de allochtone wijkbewoners vooruit kunnen helpen. Door deze banden zouden de kansarme burens op een *directe* manier geholpen kunnen worden door de introductie in nieuwe netwerken en het krijgen van informatie over mogelijkheden voor werk of opleiding.

Lin (1999) heeft in een uitgebreid literatuuronderzoek aangetoond dat informele kanalen om aan het werk te komen vooral door de zwakkeren op de arbeidsmarkt worden gebruikt. Juist de kansarme allochtone wijkbewoners hebben baat bij contacten met kansrijke burens, doordat ze zo profiteren van informele kanalen om aan werk te komen, in plaats van via formele kanalen zoals het arbeidsbureau of personeeladvertenties. Ook Pinkster (2007) vond dat juist voor allochtone bewoners van een achterstandswijk informele contacten voor het vinden van werk vanzelfsprekend zijn.

Volgens Lin (1999) wijzen onderzoeken daarbij in de richting dat hoe groter het verschil in status is met degene waarmee ze contact hebben, hoe effectiever de hulpbronnen zijn. Ervaringen in hedendaagse mentoraatprojecten in Nederland laten datzelfde verband zien (Lub en Broekman, 2006). Dit komt overeen met de gedachte van de sociaal kapitaaltheorie dat juist zwakke banden met mensen uit andere kringen (zoals met een hogere sociaal-economische status) bruikbaar zijn.

Veldboer et al. (2008) vonden daarbij een bevestiging dat echt nuttige hulp bij het vinden van een baan, zoals verondersteld door Granovetter (1973), eerder van buiten de groep dan van binnen de eigen groep lijkt te komen. Ze onderzochten in de recentelijk vernieuwde Amsterdamse wijken Zuid-Oost en Geuzenveld welk deel van de succesvolle middenklasse die naar wijk getrokken werd hun nieuwe allochtone burens echt kon helpen. Een bevinding is dat de jonge sociale stijgers van allochtone afkomst niet alleen weinig toegankelijk maar zelfs ook weinig tolerant zijn. Zij zijn vooral heel druk met hun eigen toekomst. De onderzoekers concludeerden dat juist groepen die op enige afstand staan van nut kunnen zijn voor de sociale stijging van de kansarme burens: in dit geval de 'sociale professionals' in de wijk zoals de mensen die in de zorg en het onderwijs werken.

Uit deze onderzoeken blijkt dat contact met kansrijke burens via informele kanalen tot werk kan leiden. Andersom wordt ook gevonden dat het uitblijven van contacten tussen autochtonen en allochtonen door het wonen in concentratiewijken een belemmering kan vormen voor de economische kansen. Zo wezen Van Gent et al. (2006) er op dat gesegregeerde netwerken een barrière zijn bij het

vinden van werk. Ze hebben een uitgebreid onderzoek gedaan onder ruim 1400 autochtonen en allochtonen die recent zijn afgestudeerd. Wat de onderzoekers opviel is dat allochtonen vaak binnen hun eigen netwerk een baan zoeken. Autochtone werkgevers en allochtone werkzoekenden hebben min of meer gescheiden netwerken, wat een belemmering kan vormen voor het vinden van werk. Volgens de onderzoekers komt dit riskante uitblijven van contacten tussen autochtonen en allochtonen mogelijk deels voor rekening door het wonen in concentratiewijken. Ook Klaver et al. (2005) vonden in hun kwalitatieve onderzoek onder allochtone werkzoekenden en autochtone werkgevers dat het missen van de juiste contacten een belangrijke rol speelt bij een beperkte economische integratie van allochtonen. Vooral laagopgeleide allochtonen maken voornamelijk gebruik van hun eigen netwerk en hierdoor missen ze vaak de wervingskanalen van autochtone werkgevers.

Menselijk kapitaal blijft het belangrijkste

Hieruit blijkt dat contact met burens die zich in andere banennetwerken begeven een positief effect kan hebben op de economische kansen. Toch blijkt het menselijk kapitaal, zoals het opleidingsniveau, uiteindelijk de belangrijkste voorspeller voor de economische kansen van allochtonen (Van Gent et al., 2006; Dagevos et al., 2006; Kanas, 2007). In Nederland zijn contacten om op te klimmen van minder belang dan bijvoorbeeld de diploma's. Dit is volgens Kanas (2007) de reden waarom het effect van het contact op de economische kansen in Nederland vrij mild is vergeleken met bijvoorbeeld de situatie in de Verenigde Staten.

Odé (2002) trok daarbij de interessante conclusie dat de sociale laag waarin je je bevindt niet alleen een belangrijke voorspeller is voor de kansen op de arbeidsmarkt, maar ook voor de functionaliteit van het sociaal kapitaal in je netwerk. Hij vond dat de invloed van het contact met autochtonen voor het bereikte functieniveau voor Surinamers en Antillianen veel groter is dan voor Turken en Marokkanen. Hij verklaarde dit doordat Surinamers en Antillianen gemiddeld hoger opgeleid zijn en daardoor ook omgaan met hoger opgeleide autochtonen dan de Turken en Marokkanen. Blijkbaar is de functionaliteit van het sociaal kapitaal afhankelijk van de sociale laag waarbinnen deze zwakke bindingen bestaan.

5.2.2 Een indirect effect van contact met succesvolle burens?

Het beheersen van de Nederlandse taal en bekendheid met de Nederlandse omgangsvormen is van groot belang voor de positie van niet-westerse allochtonen op de arbeidsmarkt (zie bijvoorbeeld Dagevos et al., 2006 en Odé, 2002). Daar lijkt in de onderzoeken geen twijfel over mogelijk. De tweede verwachting van de sociaal kapitaaltheorie is dat er een indirect effect is van het contact met succesvolle burens: het aanleren van vaardigheden die van belang zijn op de Nederlandse arbeidsmarkt. Uit de onderzoeken blijken er twee manieren te zijn waardoor de economische kansen van allochtonen worden verbeterd: ten eerste door het verbeteren van de Nederlandse taal en ten tweede door het bekend raken met de Nederlandse omgangsvormen en normen en waarden.

Beheersen van de Nederlandse taal

Over het beheersen van het Nederlands lijken onderzoekers het unaniem eens dat dit bevorderend werkt voor de economische positie van allochtonen (Dagevos et al., 2006; Odé, 2002). De vraag is vervolgens of deze beheersing enkel bepaald is door individuele factoren zoals het opleidingsniveau of dat we ook kunnen spreken over een buurteffect, waarbij de samenstelling van de buurt van invloed is op de taalbeheersing van haar inwoners. Volgens Belier et al. (1994) is die samenhang er zeker. Met gebruikmaking van de SPVA 1991 vonden ze een significante samenhang tussen de taalbeheersing van niet-westerse allochtonen en de concentratiegraad in de wijk. Terecht hebben de onderzoekers echter hun twijfels bij de causale redenering. Dit laat immers enkel een statistisch verband zien, er zijn ook nog aspecten van bijvoorbeeld de verblijfsduur van de wijkbewoners.

Het zeer bruikbare onderzoek van Gijsberts en Dagevos (2005) gaat wel in op de causaliteitskwestie door het gebruik van multilevelanalyses. Gebruikmakend van gegevens van de SPVA 2002 en 2003 vonden ze een buurteffect voor de beheersing van het Nederlands, hoewel die gering is. Zelfs als er rekening wordt gehouden met individuele kenmerken vonden ze een zelfstandig (maar klein) effect van het aandeel niet-westerse allochtonen in de buurt op de beheersing van het Nederlands. Interessant is verder dat wanneer de mate van contact met autochtonen wordt meegenomen de geringe effecten van etnische concentratie wegvallen. Dit betekent dus dat het buurteffect direct gezien wellicht niet zo sterk is, maar wel dat het contact met autochtonen van groot belang is voor het snel en goed leren van het Nederlands. En de kans op contact is in concentratiebuurten kleiner dan in gemengde buurten. Dit is een *bevestiging* voor verwachting dat door contact met autochtone burens de allochtone bewoners het Nederlands beter kunnen leren beheersen. Ook Van der Laan Bouma-Doff (2005) vond dit indirecte effect. Volgens de analyse van Van der Laan Bouma-Doff (2005) van de SPVA 2002 en -2003 gegevens hebben allochtonen met gelijke kenmerken (bijvoorbeeld dezelfde opleiding) in wittere wijken een grotere kans op een goede beheersing van het Nederlands. Beide onderzoekers benadrukten overigens dat het buurteffect relatief klein is. Individuele factoren zoals het opleidingsniveau blijken van aanzienlijk groter belang.

Bekendheid met de Nederlandse omgangsvormen

Naast het verbeteren van de taalvaardigheid zouden allochtonen door het contact ook meer bekend raken met de typische Nederlandse omgangsvormen. Het blijkt dat deze culturele integratie van groot belang is voor de kansen op de arbeidsmarkt (Dagevos et al., 2006). Zo kunnen sociale en culturele verschillen in communicatie en omgangsvormen direct in het sollicitatiegesprek al een probleem vormen (Van Gent et al., 2006). Daarbij blijkt dat voornamelijk voor groepen waarvoor de culturele en sociale kloof met de Nederlandse samenleving het grootst is, zoals voor Turken en Marokkanen, het bekend zijn met de Nederlandse omgangsvormen van belang is voor de positie op de arbeidsmarkt (Odé, 2002).

De vraag is of deze culturele integratie belemmerd of bevorderd kan worden door de bevolkingssamenstelling van de wijk. Het kwantitatieve onderzoek van Van der Laan Bouma-Doff (2005) is het eerste Nederlandse onderzoek dat deze vraag heeft beantwoord. Ze heeft de culturele oriëntatie van buurtbewoners over bijvoorbeeld man-vrouw verhoudingen en ouderlijk gezag in verband gebracht met de wijkenmerken. Het blijkt dan wanneer er gecontroleerd wordt op allerlei individuele kenmerken zoals het opleidingsniveau en het hebben van werk er nog steeds een zwak, maar significant effect is van de etnische concentratie van de buurt op de culturele oriëntatie van bewoners. Daarbij heeft het contact met autochtonen een nog veel sterkere invloed. De etnische concentratie van de woonbuurt heeft niet alleen een zwak direct effect, maar ook een indirect effect op de culturele oriëntatie van allochtonen, en daarmee op de kansen op de arbeidsmarkt. Niet alleen dit kwantitatieve, ook het kwalitatieve onderzoek van Uytterlinde et al. (2007) die interviews hielden met sociale professionals en observaties hielden op scholen, zagen dat door het contact met autochtone burens de allochtone wijkbewoners de Nederlandse normen en waarden meer eigen gingen maken. Zo gingen sommige allochtone ouders hun blikken verbreden wat betreft een vervolgopleiding voor hun dochters. Deze Nederlandse onderzoeken geven een *bevestiging* voor de tweede verwachting van de sociaal kapitaaltheorie.

5.3 ‘Armoedecultuur’theorie

Het beroemde werk van Lewis (1966) en Wilson (1987) deed ook in Nederland het besef ontstaan dat er in achterstandswijken een armoedecultuur zou kunnen ontstaan waar normafwijkend gedrag en uitzichtloosheid regeren. De verwachting van de armoedecultuur theorie is dat door contact met positieve rolmodellen in de wijk deze armoedecultuur wordt doorbroken en de economische kansen van de allochtone wijkbewoners toenemen. De eerste vraag die hierbij opkomt is of er in Nederlandse wijken aspecten van een armoedecultuur te vinden zijn. Daarnaast is er de vraag in hoeverre de kansrijke autochtone wijkbewoners kunnen fungeren als rolmodel. Deze paragraaf zal hier antwoord op geven.

Een armoedecultuur in Nederland?

Bij onderzoek naar achterstandswijken in Nederland wordt regelmatig verwezen naar de analyse van Wilson (1987). Volgens Terpstra (1996) is dat opmerkelijk omdat deze analyse nogal gebonden is aan de specifieke situatie van de arme stedelijke zwarte bevolking in de VS. In Nederland kennen we eigenlijk geen soortgelijke situaties als in de getto's van de Verenigde Staten (Odé, 2002). Het is dan ook niet vreemd dat het meeste onderzoek over deze vermeende armoedecultuur Amerikaans onderzoek is. Voorbeelden hiervan zijn de bekende onderzoeken van Crane (1991) en Ellen en Turner (1997) die beiden een haast zorgwekkende bevestiging vonden voor het bestaan van een armoedecultuur in Amerikaanse binnensteden.

Maar ook in Nederlandse wijken zijn er aspecten van een armoedecultuur gevonden. Zo vonden Van Berkel et al. (1996) in hun kwalitatieve onderzoek naar de leefwereld van meer dan 500 werklozen in Rotterdam dat de werklozen die zich in de loop van de jaren verder van de arbeidsmarkt verwijderd hadden oververtegenwoordigd waren in de wijken met een hoog werkloosheidspercentage. Hoewel de onderzoekers het te ver vonden gaan om te spreken over een 'wijkbijstandscultuur' zou er volgens hen wel sprake kunnen zijn van een ontwikkeling in die richting.

Terpstra (1996) probeerde tevens een antwoord te krijgen op de vraag wat de waarde is van Wilson's analyse voor de Nederlandse situatie. Hij deed dit door een beschrijvend onderzoek in een moderne achterstandswijk in een (geanonimiseerde) kleine stad buiten de Randstad. Hij beschreef dat in deze buurt de bereidheid om een baan te accepteren gering is en het leven van een uitkering als een normale optie wordt gezien. Informele activiteiten en fraude zijn daarbij legitieme middelen om het inkomen aan te vullen. Terpstra concludeerde dat er net als bij Wilson hier sprake is van een cumulatie van achterstanden en problemen. Bovendien is er een sociaal isolement tot de dominante samenleving waarbij er andere normen gelden. Maar hoewel er duidelijke aspecten te herkennen zijn van de armoedecultuur vond ook Terpstra het (nog) een stap te ver om te spreken over een fragmentatie in de onderklasse.

Ook Pinkster (2007) vond in zijn kwantitatieve onderzoek in de achterstandswijk Transvaal-Noord in Den Haag dat er in deze wijk processen van socialisering en afwijkende werkambities plaatsvonden. Zo beek dat er tussen de bewoners onderling informatie werd uitgewisseld om te voorkomen dat men door de sociale dienst een baan toegewezen krijgt (bijvoorbeeld dat men stofallergieën heeft). Voor volwassenen geldt daar dat het hebben van een baan niet vanzelfsprekend wordt gevonden. Blijkbaar is er ook in deze wijk sprake van aspecten van een armoedecultuur waarbij de collectieve socialisering ten aanzien van werk de arbeidspositie van bewoners in negatieve zin beïnvloedt. Volgens Pinkster (2007) zijn juist de geografische nabijheid en de daarmee samengaannde zichtbaarheid van elkaars gedragingen hierin een factor van belang.

In Nederland zijn er dus ontwikkelingen te ontdekken naar een armoedecultuur in achterstandswijken waarbij andere normen gehanteerd worden. Toch lijken niet alle sociologen en sociaal-geografen het hier mee eens te zijn. Zo vond Kleinhans (2005) dat er nog geen empirisch onderzoek in Nederland geweest is dat de hypothese van Wilson goed heeft kunnen onderbouwen. Onderzoekers die het bestaan van een armoedecultuur ontkennen wijzen er vooral op dat in Nederland bewoners niet 'vastzitten' of 'veroordeeld' zijn tot de wijk, zoals wel in de getto's in Amerika gebeurt. Zo gaf de RMO (2009) in haar recente advies aan dat bewoners van achterstandswijken geen houding hebben ontwikkeld die hen gevangen houdt in hun situatie. Van Kempen (1999) vond na aanleiding van interviews met bewoners van Utrechtse achterstandswijken dat bewoners zeer goed in staat zijn om, wanneer dat nodig wordt geacht, de buurt te 'ontvluchten'. Ze ontkent dan ook dat er in Nederland sprake is van een armoedecultuur. Dit is ook wat Uunk en Martinez (2002) vonden in hun kwantitatieve onderzoek naar het verhuisgedrag in en uit concentratiewijken: er is geen specifieke

categorie van 'achterblijvers'. Sterker nog, degenen die langer in een concentratiewijk wonen hebben gemiddeld een hoger inkomen dan degenen die korter blijven.

Autochtone buren als rolmodel?

Hoewel niet iedere onderzoeker ervan overtuigd is blijkt uit de empirische onderzoeken dat er sprake kan zijn van aspecten van een armoedecultuur in Nederlandse wijken. De vraag is nu of kansrijke autochtone buren hierbij als positieve rolmodellen kunnen fungeren. Volgens Veldboer en Van der Graaf (2007) zullen buurtbewoners, ook al hebben ze geen contact met elkaar, zich voortdurend met elkaar vergelijken. Daarbij zullen ze dit vooral doen met de meeste dominante groep. Die vergelijking kan volgens hen zorgen voor het neerwaarts redeneren waardoor er een negatief zelfbeeld ontstaat, of waardoor ze boos worden of zich storen aan de vermeende superioriteit. Maar iemand kan het ook ervaren als een prikkel om zichzelf te verbeteren. Dit laatste verwoordt de verwachting die is opgesteld op basis van de 'armoedecultuur' theorie.

Uit Nederlands onderzoek blijkt in de eerste plaats dat de kansarme wijkbewoners hun succesvollere buren niet zo automatisch als een voorbeeld beschouwen als de beleidsmakers hopen. Terpstra (1996) vond in zijn beschrijvende onderzoek in een moderne achterstandswijk dat er eerder een negatieve vergelijking werd gemaakt met de rijkere buren dan een positieve. De leefwijze van de mensen met geld die men kende werd vaak ervaren als bedreigend en iets waartoe afstand bewaard diende te worden. Sterker nog, als de bewoners over de wijk praatten rekenden zij in de regel de rijkere bewoners van de koopwoningen hier niet toe.

Ook Kleinhans et al. (2000) probeerden tevergeefs empirisch bewijs te vinden voor rolmodellen in geherstructureerde buurten. Zij hebben evaluatieonderzoek gedaan in drie wijken in Groningen, Den Haag en Rotterdam waar onlangs herstructurering heeft plaats gevonden. Ze vonden dat er van positieve uitstralingseffecten of een socialisatiefunctie van hogere inkomens naar de omgeving niets gebleken is. De kansarmen konden of wilden zich ook niet optrekken aan het niveau van de hogere statusgroepen. Onder de resterende oorspronkelijke bewoners is de acceptatie van nieuwkomers in een leidende rol niet groot. Friedrichs en Blasius (2003) vonden in hun uitgebreide onderzoek onder de bewoners van vier achterstandswijken in Keulen dat belangrijke rolmodellen voor kansarme bewoners zich buiten de context van de buurt bewegen, bijvoorbeeld in de muziekwereld, internet, sportveld of school.

Maar het is niet alleen van de kansarme bewoners uit dat ze hun rijkere buren niet als positief voorbeeld beschouwen. Volgens Kleinhans et al. (2000) toonden de bewoners met hogere inkomens zich niet of nauwelijks bereid de buurt in sociaal opzicht te dragen. Zo vonden Veldboer et al. (2008) dat juist mensen die economisch aan het stijgen zijn weinig investeerden in hun kansarmere buren.

De onderzoeken zijn echter niet eenduidig sceptisch over de vermeende rolmodelfunctie. Uytterlinde et al. (2007) vonden in hun interviews met sociale professionals en hun observaties op scholen dat er wel degelijk een positieve invloed kan zijn van autochtone wijkbewoners. Ze vonden

op een school in een achterstandswijk dat allochtone ouders zich aan autochtone ouders op kunnen trekken. Door het contact met autochtone ouders worden de verwachtingspatronen wat betreft de onderwijsloopbaan van hun kind verruimd. Zo werden sommige grenzen verruimd en werd er moderner gedacht over een vervolgopleiding voor meisjes. Vooral Nederlandse moeders met een open houding naar allochtone moeders veel kunnen betekenen voor de horizonverbreding van allochtone vrouwen. Ook Van der Laan Bouma-Doff (2005) vond door diepte-interviews met Turkse en Surinaamse bewoners van Rotterdamse wijken dat er van witte wijken een stimulerende invloed kan uitgaan. Tekenend is de opmerking van een jonge Surinaamse vrouw en haar moeder: “Het is stimulerend dat iedereen in Zevenkamp (een witte wijk) werkt, daardoor ga je zelf ook minder snel thuiszitten. In Charlois (een concentratiewijk) was iedereen thuis, zonder werk, dus het viel daar niet op als je geen baan had”.

5.4 ‘Etnische enclave’ theorie

Buurtvoorzieningen hebben draagvlak nodig. In het geval van gemengde buurten is de kans groot dat er een gedifferentieerde vraag ontstaat, waardoor er niet genoeg draagvlak is voor bepaalde voorzieningen (Bolt en Van Kempen, 2008). Hierdoor zouden juist de winkels die het in etnisch geconcentreerde wijken goed doen, zoals de Turkse bakker, een koffiehuis en de islamitische slager, in de problemen kunnen komen. Dit is wat de verwachting is op basis van de etnische enclave theorie: door het mengen van de bevolkingssamenstelling van de wijk zal het draagvlak voor etnisch specifieke markten verminderen waardoor de economische kansen van allochtonen kleiner worden. In het achterhoofd moet daarbij worden gehouden dat juist het zelfstandig ondernemerschap van immigranten op een belangrijke manier bijdraagt aan de structurele integratie (Kanas 2007). Daarnaast krijgt ook de wijk als geheel een sterkere economische basis (Kloosterman en Van der Leun, 1999). Aan de andere kant wordt er door beleidsmakers vaak verondersteld dat er juist meer draagvlak komt voor voorzieningen als er meer welvarende bewoners komen in de wijk (Priemus en Van Kempen, 1998). Hier zouden ook de kansarme allochtone wijkbewoners van moeten profiteren. Deze paragraaf zal deze verschillende verwachtingen onderzoeken.

Een florerende etnische markt?

De eerste vraag hierbij is of het klopt dat bepaalde markten juist floreren in concentratiewijken. Het logische gevolg hiervan zou zijn dat met het opheffen van deze concentratie het voortbestaan van deze markten bedreigd wordt. Er is zowel in Nederland als in het buitenland veel onderzoek gedaan naar de economische voordelen van het etnisch geconcentreerd wonen voor het etnisch ondernemerschap (Kanas et al., 2009). Kloosterman en Van der Leun (1999) vonden in hun kwantitatieve onderzoek dat het aandeel migrantenondernemingen groter is in buurten met een groter minderhedenaandeel onder de buurtbevolking. Concentratie van etnische bevolkingsgroepen kan het draagvlak voor deze etnische ondernemers verhogen (Dijst en Van Kempen, 1991 en Rekers en Van Kempen, 2000).

Kleinhans et al. (2000) vonden dat een afname van het aantal allochtonen in de wijk het voortbestaan van deze winkels kan doen bedreigen. Ze vonden in hun onderzoek onder de bewoners van drie pas geherstructureerde wijken in Rotterdam, Den Haag en Groningen dat buurtwinkels niet of nauwelijks profiteerden van de komst van midden- en hoge inkomensgroepen. In de wijk Morgenstond in Den Haag bleek zelfs dat de kleinschalige winkelvoorzieningen in de buurt sterk te lijden hebben gehad onder de herstructurering. De nieuwe bewoners bleken niet naar deze winkels te gaan. Ze werden door hun hooguit gebruikt voor vergeten boodschappen en noodinkomen. De winkeliersvereniging voelde zich 'bedonderd door de beleidsmakers', die hun had voorgehouden dat de komst van koopkrachtige huishoudens profijtelijk zou zijn. Waarschijnlijk heeft alleen het veel grotere winkelcentrum verderop baat bij de komst van meer midden- en hogere inkomens. Blijkbaar is er onder deze wijkbewoners geen draagvlak voor deze markten, een *bevestiging* voor de verwachting van de etnische enclave theorie.

Niet alleen zorgt het etnisch geconcentreerd wonen voor een draagvlak voor bepaalde etnische ondernemingen, er is nog een ander belangrijk voordeel: productievoordelen. Portes en Sensenbrenner (1993) lieten in een uitgebreid literatuuroverzicht van Amerikaans onderzoek zien dat door de hechte etnische netwerken zakelijke transactiekosten laag kunnen blijven. Dit komt doordat de mede-immigranten de startende ondernemers met veel hulpbronnen kunnen voorzien, zoals informatie, goedkope arbeid en financieel kapitaal. Ook Nederlands onderzoek vond deze voordelen. Bayraktar en Van der Weide (1996) vonden dit voordeel van de hechte sociale netwerken van immigranten onder Turkse ondernemers in Rotterdam Noord: het zorgt dat etnische ondernemers (start)kapitaal kunnen hebben buiten de gebruikelijke kanalen om en dat ze goedkope en toegankelijke bronnen hebben voor bedrijfseigendommen en personeel. Kloosterman en Van der Leun (1999) vonden in hun interviews met autochtone en allochtone ondernemers in Amsterdam dat juist de etnische netwerken in de wijk ervoor zorgen dat immigranten met over het algemeen een laag opleidingsniveau zich economisch kunnen redden als ondernemer.

Interessant aan deze productievoordelen is dat dit allen voordelen zijn die ontstaan uit de hechte banden binnen de gemeenschap. Waar we in paragraaf 5.2 hebben gezien dat de zwakke banden uit het sociaal kapitaal de allochtonen vooruit kunnen helpen, zien we hier de voordelen uit een ander vorm van het sociaal kapitaal: de sterke banden. Lin (1999) kwam dan ook met de stelling dat het vooral de 'uitgebreide' netwerken zijn die mensen vooruit kunnen helpen: een netwerk van zowel sterke als zwakke banden.

Uit deze onderzoeken wordt duidelijk dat etnische concentratiewijken zeker voordelen kunnen bieden voor de bloei van etnische markten. En hoewel ook succesvolle etnische ondernemers uiteindelijk zullen vertrekken aangezien er in concentratiewijken vaak relatief weinig te spenderen is (Kloosterman en Van der Leun, 1999) wordt er daarmee wel weer plaats gemaakt voor nieuwe allochtone ondernemers. Het opheffen van deze concentratie kan een bedreiging vormen voor het floreren van deze markten en daarmee voor de economische kansen van allochtone buurtbewoners.

De vraag is nu of er juist ook geen economische impuls uitgaat van het aantrekken van meer draagkrachtige huishoudens, zoals veel beleidsmakers verwachten (Priemus en Van Kempen, 1998).

Economische impuls van kansrijke autochtone huishoudens?

Laten we beginnen met een nuance. Door beleidsmakers wordt wel verondersteld dat een concentratie van armoede het draagvlak voor commerciële voorzieningen zou aantasten. Volgens Musterd en Ostendorf (1996) speelt dit in Nederland echter nauwelijks, omdat de afstanden tussen verschillende milieus fysiek gezien gemakkelijk kan worden overbrugd.

Het argument dat er meer en betere voorzieningen zouden komen met de komst van welvarende groepen wordt in onderzoek niet bevestigd. Uit interviews met de oorspronkelijke bewoners van de drie geherstructureerde wijken in Den Haag, Rotterdam en Groningen blijkt dat ze allen vinden dat de herstructurering heeft bijgedragen aan de fysieke kwaliteit en de uitstraling van de wijk (Kleinhans et al., 2000). Zoals reeds aangegeven zijn mensen echter niet tevreden over de voorzieningen, die volgens de bewoners juist te lijden hebben gehad onder de herstructurering.

Wat verschillende onderzoekers daarnaast aangeven is dat huishoudens met hoge inkomens minder gebruik zullen maken van de buurt- en wijkwinkelcentra dan huishoudens met lage inkomens. Zo concludeerden Raat en Ouwehand (1999) dat de herstructurering in de Rotterdamse wijk Hoogvliet wel zou leiden tot meer koopkracht in de wijk, maar dat het maar zeer de vraag was of dit de winkels in de wijk ten goede zou komen. Knol (1998) wees er in zijn grootschalige dataonderzoek op dat het draagvlak onder hoge statusgroepen voor lokale voorzieningen lager is dan onder lage statusgroepen. Hogere inkomens zijn immers vaak mobieler door bijvoorbeeld het bezit van een auto. Ook Van Bergeijk et al. (2008) vonden in hun onderzoek onder de bewoners van zes pas geherstructureerde wijken dat de nieuwe en welvarendere bewoners minder vaak hun boodschappen in de wijk doen.

5.5 Conclusie

Zoals in paragraaf 4.4 is uiteengezet zijn er tegenstrijdigheden in de verschillende theorieën. Zowel de sociaal kapitaaltheorie als de ‘armoedecultuur’ theorie verwachten positieve effecten van het doorbreken van etnische concentratie voor de economische kansen. De ‘etnische enclave’ theorie daarentegen beschouwt een concentratiewijk als een doorstroomwijk en verwacht dat met het fysieke beleid gericht op het mengen van de bevolkingssamenstelling de economische impulsen van het geconcentreerd wonen juist bedreigd worden. De vraag in dit hoofdstuk is in hoeverre de verwachtingen uit deze theorieën door resultaten uit eerder onderzoek worden ondersteund.

Uit de besproken onderzoeken komt een sterk genuanceerd verhaal naar voren. Er is empirisch bewijs gevonden voor positieve effecten van het opheffen van concentratie door het creëren van meer mogelijkheden voor contact met kansrijken autochtonen: zowel door een direct effect van informatie over banen en introductie in nieuwe netwerken als door een indirect effect door het

verbeteren van de Nederlandse taal en het bekender worden met de Nederlandse normen en waarden. Ook zijn er signalen dat succesvolle autochtone burens als rolmodel kunnen fungeren. Deze signalen moeten echter voorzichtig worden geïnterpreteerd, er zijn namelijk ook onderzoekers die beweren dat er in Nederland geen empirisch bewijs is voor de vermeende rolmodelfunctie.

Kunnen we hieruit concluderen dat de voordelen van een gemengde wijk opwegen tegen de nadelen van een concentratiewijk? Ook hier is het antwoord genuanceerd. Uit de onderzoeken blijkt dat juist in concentratiewijken etnische markten kunnen floreren, die zowel voor de ondernemers als voor de wijk een economische impuls betekenen. Het mengen van de bevolkingssamenstelling kan deze markten in hun bestaan bedreigen. En hoewel ook allochtone ondernemers deze wijken uiteindelijk zullen verlaten omdat het financiële draagvlak in de wijk uiteindelijk te beperkt is, kan de wijk op die manier wel als springplank fungeren voor startende allochtone ondernemers.

Daarnaast dienen de positieve verwachtingen van het mengen van de bevolkingssamenstelling verder getemperd te worden doordat er in de onderzoeken steeds naar voren komt dat uiteindelijk het menselijk kapitaal de belangrijkste voorspeller is voor de kansen op de arbeidsmarkt (Dagevos et al., 2006; Kanas, 2007; Engbersen et al., 2007). Veruit belangrijker dan de samenstelling van de wijk. Bovendien blijkt dit niet alleen het belangrijkste, het blijkt ook dat dit menselijk kapitaal van belang is voor de functionaliteit van het sociaal kapitaal (Odé, 2002).

Al met al zijn blijkt het antwoord op subvraag 1.2 dus een zeer genuanceerd antwoord te zijn: het fysiek beleid gericht op het mengen van de bevolkingssamenstelling kan economische kansen scheppen, maar het kan juist ook kansen teniet doen. In het volgende hoofdstuk zal er stil gestaan worden bij de assumpties van het beleid. Hierdoor zal het optimisme over het fysieke beleid nog verder getemperd worden aangezien zal blijken dat contact tussen kansrijke autochtonen en kansarme allochtonen in de wijk beperkt is en de buurt niet zo vanzelfsprekend als geschikt integratiekader kan worden beschouwd.

6. De assumpties van het beleid

Aan elk beleid liggen assumpties ten grondslag: aannames over de wensen en de gedragingen van mensen en de context van de wijk. Zo ook aan het fysiek beleid gericht op het mengen van de bevolkingssamenstelling van wijken. In dit hoofdstuk zullen de assumpties van het fysiek beleid worden benoemd. Vervolgens zullen deze assumpties kritisch worden beoordeeld aan de hand van de resultaten van gedane wetenschappelijke onderzoeken. Hiermee wordt er een antwoord gegeven op deelvragen 1.3 en 1.4: welke assumpties liggen er ten grondslag aan het fysiek beleid en in hoeverre worden deze gestaafd door wetenschappelijk onderzoek?

6.1 Drie assumpties van het beleid

In de praktijk zijn er drie assumpties te onderscheiden die beleidsmakers met het fysiek beleid hanteren. In deze paragraaf zullen deze toegelicht worden. De eerste aanname van het beleid is dat bewoners ook *daadwerkelijk interactie* hebben met hun kansrijke autochtone buren. Immers, positieve effecten van het mengen van de bevolkingssamenstelling, zoals het verbeteren van de taalvaardigheid, gaan pas op wanneer kansarme allochtone bewoners ook echt contact hebben met hun kansrijke autochtone bewoners (Kleinmans, 2005). Daarbij veronderstellen de beleidsmakers dat dit contact positief van aard is. Een rolmodel zal immers pas als een rolmodel worden beschouwd als er een positieve vergelijking mee wordt gemaakt. En een tip over een vrijgekomen baan zal een kansrijke buurman pas geven wanneer hij niet alleen contact heeft met zijn kansarme allochtone buurman, maar wanneer hij dit contact ook als positief ervaart.

De tweede assumptie van het beleid hangt hiermee samen. Dit is de veronderstelling dat de wijk als een *geschikt integratiekader* kan worden beschouwd. Het huidige kabinet hanteert deze veronderstelling in het regeerakkoord: “De straat, de wijk, de buurt zijn, buiten het directe leefverband thuis en op het werk, de sociale gemeenschap waarin we dagelijks leven”. De voorstanders van het beleid hebben de assumptie dat de buurt een plek is die invloed heeft op sociale processen. Voor de werking van het fysieke beleid is het relevant dat de buurt ook echt een rol speelt in het leven van mensen. Anders gezegd, zoals Van Kempen (1999) zich de vraag stelde: “Wanneer mensen hun leven niet in de buurt leiden, maar elders, wat kan er dan nog erg zijn aan die concentraties?”.

De derde assumptie is iets gecompliceerder. Het is de veronderstelling dat buurtbewoners een meer gemengde bevolkingssamenstelling ook *wenselijk* vinden. Anders gezegd, allochtone buurtbewoners van achterstandswijken wonen niet geconcentreerd omdat ze dit willen, maar omdat ze beperkt worden in hun vestigingskeuze door hun economische situatie en de situatie op de woningmarkt (Bolt, 2000). Het overheidsbeleid zou dan op een grote acceptatie kunnen rekenen wat de effecten van het beleid ten goede zal komen. Toch is dit niet zonder meer als een noodzakelijke assumptie te beschouwen. Beleidsmakers kunnen ook de veronderstelling hanteren dat ook al wensen de wijkbewoners het fysiek beleid niet, het uiteindelijk toch ‘beter’ voor ze is.

6.2 Resultaten uit eerder onderzoek

In deze paragraaf zal bekeken worden in hoeverre de in de vorige paragraaf onderscheiden assumpties volgens wetenschappelijke onderzoeken gestaafd worden. Hiermee zal er een antwoord gegeven worden op subvraag 1.4.

6.2.1 *Daadwerkelijk positieve interactie*

“Nederlanders maken nauwelijks meer een praatje met de burens”. Dat is de aanleiding van het nieuwe NCRV-programma ‘Gluren bij de burens’ dat in juli 2009 van start ging. Is dit zo? Hebben Nederlanders nauwelijks meer contact met hun buurtgenoten? Dit contact wordt wel verondersteld door de voorstanders van het fysiek beleid. Is hun aanname terecht? De vraag die in deze paragraaf behandeld wordt is dan ook of gemengd wonen ook echt tot gemengd leven leidt.

Een gelegenheidskwestie?

Volgens de kwantitatieve onderzoeken van Gijsberts en Dagevos (2005) en van Van der Laan Bouma-Doff (2005) is het contact met de autochtone burens in de wijk een gelegenheidskwestie: hoe meer allochtonen er wonen in een wijk, hoe minder contacten er met autochtonen zijn. Er komt hier echter nog wel een causaliteitsprobleem naar voren: het is niet uit te sluiten dat het wensen van contact met autochtonen ook de woonsituatie bepaalt. Maar Van der Laan Bouma-Doff (2005) denkt na aanleiding van diepte-interviews met Turkse en Surinaamse bewoners van enkele Rotterdamse wijken dat huisvesting eerder de oorzaak is van de mate van contact met autochtonen dan het gevolg ervan. Etnische concentratie belemmert het contact met autochtonen volgens deze onderzoekers.

Over het algemeen echter wordt er in de onderzoeken weinig reden tot optimisme gegeven: gemengd wonen zou niet tot gemengd leven leiden. Dit komt in de eerste plaats doordat mensen tegenwoordig steeds minder contacten in de buurt onderhouden (Loopmans, 2000; Bridge, 2002; Völker, 1999). Zo vond Völker (1999) onder 900 Nederlanders dat burensrelaties gemiddeld maar 10% uitmaken van de persoonlijke netwerkrelaties. Daarbij blijkt ook nog dat van hogeropgeleiden de vriendenkring veel minder tot de buurt beperkt is dan van lageropgeleiden (Van Bergeijk et al., 2008; Bolt en Torrance, 2005). Vooral hogeropgeleiden worden door het beleid aangetrokken tot concentratiewijken, maar blijkbaar hebben juist deze groepen weinig contacten binnen de wijk.

In de tweede plaats komt dit doordat als mensen in de wijk contacten aangaan ze mensen opzoeken met dezelfde etnische of sociaal-economische achtergrond (Loopmans, 2000; Völker, 1999; Flap en Völker, 2005). Zo vonden Flap en Völker (2005) in hun kwantitatieve onderzoek onder 1000 respondenten dat er meer gemeenschapsgevoel in de wijk is als er meer homogeniteit in inkomen is. Ook Van Bergeijk et al. (2008) vonden onder de bewoners van zes pas geherstructureerde wijken dat mensen er de voorkeur aan geven om met ‘gelijken’ om te gaan. Deze onderzoekers waarschuwen er dan ook voor dat het meer divers maken van de wijk door het aantrekken van bewoners met een hogere sociaal-economische positie de sociale cohesie niet ten goede zal komen.

In de praktijk komt dit er op neer dat de bewoners vooral contacten onderhouden met mensen uit de eigen portiek of straat. Zo vonden Kleinhans et al. (2000) in de geherstructureerde wijken in Rotterdam, Den Haag en Groningen dat er binnen de subbuurten in de wijk een sterke 'interne gerichtheid' is doordat mensen gelijkgestemden opzoeken. Ook Bolt en Torrance (2005) vonden dat in de pas geherstructureerde Utrechtse wijk Hoograven en het Haagse Bouwlust dat de weinige interactie die plaats vond beperkt bleef tot de directe burens in het woonblok. Daarbij zijn het niet alleen de rijkere buurtbewoners die op de eigen groep gericht zijn. Zoals Terpstra (1996) met zijn beschrijvende onderzoek van een achterstandswijk liet zien beschouwden de kansarme wijkbewoners de rijkere bewoners van de koopwoningen in de wijk niet eens als onderdeel van de wijk. Sterker nog, er diende afstand tot bewaard te worden. Kleinhans et al. (2000) vonden zelfs dat er spanningen kunnen ontstaan ten gevolge van het fysiek beleid gericht op menging. Economische diversiteit kan zorgen voor sociaal-culturele heterogeniteit wat kan zorgen voor groeiende onverschilligheid en soms zelfs spanningen.

In de derde plaats blijkt de mate van betrokkenheid bij de buurt van belang voor de kwaliteit en de intensiteit van de contacten in de wijk: er is een sterke positieve relatie tussen buurtbinding en het sociaal kapitaal van de bewoners (Kleinhans, 2005). Uit de onderzoeken blijkt echter dat in het algemeen de betrokkenheid bij de wijk verslechterd na herstructurering. Zo vonden Kleinhans et al. (2000) dat de oorspronkelijke bewoners van de wijken in Rotterdam, Den Haag en Groningen van mening waren dat de sociale samenhang en de betrokkenheid bij de wijk verslechterd zijn. Lancee en Donkers (2008) vonden in hun kwantitatieve onderzoek met SPVA-data dat naarmate een wijk etnisch heterogener is mensen minder vertrouwen hebben in de directe burens en zich minder verbonden voelen met de buurt. Bolt en Van Kempen (2008) concluderen dan ook in hun advies aan stedelijke beleidsmakers dat het onwaarschijnlijk is dat in gemengde buurten een nieuwe gemeenschap ontstaat van oude en nieuwe bewoners. Juist wijken die gemengd zijn qua samenstelling kennen volgens hen bewoners die het minst betrokken zijn bij de eigen buurt.

Het uitgebreide onderzoek van de bekende socioloog Putnam (2007) stemt dan ook niet optimistisch over de gevolgen van het mengen van wijken. Hij vond dat de heterogeniteit in de wijk voor zowel bonding als voor bridging capital een negatieve invloed heeft. Het is dus niet zo dat, zoals verwacht was, heterogene wijken voor meer bridging zorgen en homogene wijken voor meer bonding. Nee, volgens hem breken beide vormen van sociaal kapitaal af.

Maar er is hoop..

Deze onderzoeken stellen niet erg optimistisch. Maar er worden gelukkig ook positieve punten naar voren gedragen door de onderzoekers. In de eerste plaats blijkt dat bepaalde groepen meer investeren in hun burens dan anderen. Zo vond Kleinhans (2005) in zijn analyse naar de sociale implicaties van herstructurering en herhuisvesting in twee Rotterdamse wijken dat de nieuwkomers in een buurt op positieve gronden een keuze voor deze buurt maakten. Dit uitte zich in actieve participatie en inzet in de buurt. Veldboer et al. (2008) vonden met behulp van surveys in de recentelijk vernieuwde

Amsterdamse wijken Zuid-Oost en Geuzenveld dat het vooral de ‘sociale professionals’, mensen die in de zorg, het onderwijs of bij de politie werken, die actief het contact aangaan met hun kansarmere burens. Verder toonden Van Beckhoven en Van Kempen (2002) in hun onderzoek naar de geherstructureerde wijken Ondiep in Utrecht en het Amsterdamse Staatsliedenbuurt dat de komst van gezinnen met kinderen een gunstige invloed kan hebben op de sociale interactie binnen een buurt. Vooral interessant hier is tenslotte wat Bolt en Torrance (2005) vonden in hun onderzoek naar de Haagse wijk Bouwlus. Ze vonden dat doorstromers binnen een wijk meer contacten zullen onderhouden dan nieuwkomers van buiten de wijk.

Ten tweede worden er vaak positieve ‘dwarsverbanden’ in de wijk gevonden tussen kinderen (Kleinmans et al., 2000). Wanneer allochtone kinderen op jonge leeftijd al de positieve effecten ondergaan van het contact met autochtonen kan dit een goede uitwerking hebben voor hun economische kansen op latere leeftijd. Helaas is er weinig onderzoek naar de effecten op de lange termijn hiervan.

Ten derde blijkt dat naarmate in buurten het voorzieningenniveau hoger is en de buurtkwaliteit als beter wordt ervaren, er meer sociale contacten zijn in de buurt (Flap en Völker, 2005; Kleinmans, 2005; Van Bergeijk et al., 2008).

Tot slot kunnen de effecten verbeterd worden wanneer er tussen de nieuwe en de oude bewoners in de wijk niet te grote verschillen zijn in de sociaal-economische status (bijvoorbeeld Kleinmans et al., 2000; Loopmans, 2000). Hierdoor zullen de burens meer overeenkomsten vertonen waardoor contact makkelijker en beter zal verlopen.

6.2.2 De wijk als integratiekader

Beleidsmakers hebben met het fysiek beleid de assumptie dat de wijk een plek is die invloed heeft op sociale processen. In dit hoofdstuk zal beschreven worden in welke mate het reëel is dat de wijk als integratiekader wordt beschouwd.

In grote lijnen is er in het vele onderzoek naar het belang van de buurt een afnemende betekenis van buurten in het dagelijks leven van mensen te vinden. Zo gaf Giddens (1981) in zijn bekende werk aan dat als gevolg van de schaalvergroting sociale relaties losgemaakt zijn van een specifieke lokale context. Zoals in paragraaf 6.2.1 al uitgebreid is aangetoond heeft de buurt bijvoorbeeld voor contact en vriendschappen een beperkte betekenis. Maar ook voor andere activiteiten, zoals werk, sport en onderwijs lijkt de wijk steeds minder belangrijk voor haar bewoners (bijvoorbeeld Blokland-Potters, 1998).

Van Kempen (1999) hield bijna 400 interviews met inwoners van de Utrechtse wijken Hoograven en Pijlswaerd en hij concludeerde dat de buurtgerichtheid voor activiteiten niet erg hoog is. Hij stelde dan ook dat de buurt niet kan worden beschouwd als een belangrijk integratiekader. Ook Van Beckhoven en Van Kempen (2002) concludeerden dat de buurt een geringe rol speelt in het leven van bewoners. Ze deden kwalitatief onderzoek in twee wijken waar recent herstructurering heeft

plaatsgevonden: het Utrechtse Ondiep en het Amsterdamse Staatsliedenbuurt. Activiteiten waarin de buurt een duidelijke betekenis heeft beperken zich over het algemeen tot het gebruik van winkels voor dagelijkse boodschappen en het volgen van basisonderwijs. Daar komt dan bij dat de huishoudens met hoge inkomens nog minder buurtgericht zijn voor het gebruik van voorzieningen dan huishoudens met lage inkomens (Raat en Ouwehand, 1999; Knol, 1998; Van Bergeijk et al., 2008; zie paragraaf 5.4). Dit zijn wel juist de groepen waarvan het grootste effect wordt verwacht bij een investering in de wijk

Maar niet alleen qua gerichtheid op de wijk voor activiteiten, ook het gevoel van verbondenheid met de wijk is minimaal. Van Bergeijk et al. (2008) vonden zelfs in hun interviews met bewoners van zes geherstructureerde wijken dat slechts een derde van de bewoners zich verbonden voelt met de wijk. Zelfs voor groepen met enige vorm van buurtoriëntatie, zoals gezinnen en ouderen, blijkt dat men zich eerder met de stad identificeert dan met de buurt (Kleinhans et al., 2000).

Overigens blijkt dat de wijk voor verschillende groepen mensen een andere betekenis heeft. Dit heeft vooral te maken met de levensfase waarin de wijkbewoners zich bevinden. Zo zijn kinderen, ouders en ouderen meer gebonden aan hun directe leefomgeving dan studenten of gezinnen waarbij de kinderen het huis uit zijn (zie bijvoorbeeld Van Kempen, 1999; Lupi, 2005 of Reijndorp, 2004). Van Beckhoven en Van Kempen (2002) vonden dat ook mensen met een lage sociaal-economische status relatief sterk op de eigen buurt zijn gericht.

6.2.3 Gewenst?

Bijna niemand is voorstander van een tweedeling. Sterker nog: op papier is iedereen, inclusief migranten, een groot voorstander van menging van allochtoon en autochtoon (Krouwel et al., 2006). Wanneer je dit zo ziet kun je aannemen dat bewoners het fysiek beleid gericht op menging gewenst moeten vinden. Dit beleid zou dan ook op een grote acceptatie kunnen rekenen wat het succes van het beleid ten goede moet komen. In deze paragraaf zal bekeken worden in hoeverre allochtone en autochtone wijkbewoners het daadwerkelijk wenselijk vinden om meer gemengd te wonen. Geen essentiële voorwaarde, maar wel belangrijk voor de legitimiteit van het beleid.

Volgens veel Amerikaanse onderzoeken is er vooral onder bewoners in een achterstandspositie een behoefte om 'soort bij soort' te wonen (Portes en Sensenbrenner, 1993). In Nederlandse onderzoeken vinden we juist dat kansarme allochtonen helemaal niet de voorkeur hebben om met andere allochtone huishoudens samen te wonen. Sterker nog, het lijkt erop dat niet-westerse allochtonen het zelfs niet wenselijk vinden om geconcentreerd te wonen. Zo onderzocht Bolt (2001) de wooncarrières van Turken en Marokkanen in verschillende Utrechtse wijken. De meeste Turkse en Marokkaanse bewoners van een concentratiebuurt als Kanaleneiland-Noord gaven aan slecht een beperkt gedeelte van hun wooncarrière in deze wijk te willen blijven. Kullberg (2007) vond in haar grootschalige kwantitatieve onderzoek dat ruim de helft tot tweederde van de allochtonen in

Nederland de stelling onderschrijft dat het slecht is voor een wijk als er veel allochtonen komen wonen.

Andere onderzoeken geven daarbij meer inzicht in de reden hiervan. Kullberg et al. (2009) vonden na groeps gesprekken met Nederlandse allochtonen dat er een voorkeur voor gemengde wijken was omdat de allochtonen zo denken een betere feeling te krijgen met de Nederlandse maatschappij en te komen tot een goede integratie. Van de Laan Bouma-Doff (2005) liet in haar kwantitatieve onderzoek zien dat veel allochtonen willen verhuizen naar betere buurten waar meer autochtonen wonen, zodat hun kinderen en zijzelf de taal beter leren spreken.

Duidelijk is dus dat niet-westerse allochtonen het geconcentreerd wonen met andere allochtonen niet zo zeer wensen. Echter, ook autochtonen vinden het geconcentreerd wonen met allochtonen niet gewenst. Sterker nog, volgens Burgers et al. (1996), die segregatieverschijnselen in Utrecht bestudeerden, lijken de preferenties van autochtone Nederlanders van grotere invloed te zijn op het spreidingspatroon van allochtonen dan de voorkeuren van de allochtonen zelf: het zijn vooral de buurten die minder in trek zijn bij de autochtonen waar de allochtonen naar toe verhuizen. Ook Bolt et al. (2008) wijden de geringe kans van slagen voor Marokkanen en Turken om in wittere wijken te gaan wonen aan de terughoudendheid van autochtone Nederlanders om in een gekleurde wijk te gaan wonen.

De wens van vooral niet-westerse allochtonen om gemengd te wonen is er dus. Echter, in de praktijk is er veel maatschappelijke ontevredenheid en zelfs protest te zien bij de uitvoering van het fysiek beleid. Een voorbeeld is het recente protest van de bewoners van de Utrechtse wijk Kanaleneiland (Huisman, 2009). Ook Van Bergeijk et al. (2008) concludeerden dat de bewoners van pas geherstructureerde wijken vaak ontevreden waren over hun invloed op het beleid. Zij gaven aan vaak hun verhaal te mogen doen wanneer de plannen al gemaakt zijn. Juist om de legitimiteit van het beleid te vergroten en de kans op succes daarmee te vergroten is het noodzakelijk dat bewoners betrokken worden bij de beleidsvorming- en uitvoering.

6.3 Conclusie

In dit hoofdstuk is er een antwoord gegeven op de vraag in hoeverre de assumpties die ten grondslag liggen aan het fysiek beleid ondersteund worden door resultaten uit eerder onderzoek. Qua conclusie kan hier aangesloten worden bij het recente advies van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (2009) aan politici en beleidsmakers: “De verwachtingen van het wijkniveau als structurerend voor het dagelijks leven van burgers zijn te hooggespannen. Dat geldt zeker voor verwachtingen die doorklinken in gemeentelijke beleidsplannen over de mogelijkheid om op wijkniveau bewoners onderling te verbinden”.

De eerste assumptie over het vermeende contact tussen allochtonen en autochtonen in de wijk blijkt amper gestaafd. Uit de resultaten van de onderzoeken blijkt dat het verre van vanzelfsprekend is dat kansarme allochtone burens contact hebben met hun kansrijke autochtone burens. Sterker nog, te

grote verschillen in etniciteit en sociaal-economische status kunnen zelfs tot spanningen in de wijk leiden. In de praktijk blijft contact in de wijk dan beperkt tot de eigen straat waar 'gelijken' wonen. Ook de tweede assumptie blijkt amper gestaafd te worden: de wijk blijkt niet zonder meer een geschikt integratiekader. Zowel voor sociale contacten als voor activiteiten speelt de buurt een zeer geringe rol. Daar komt bij dat juist de hoge inkomensgroepen die aangetrokken worden met het beleid nog minder buurtgericht zijn.

Hoewel er manieren zijn waarop beleidsmakers het contact kunnen stimuleren en de betrokkenheid bij de wijk kunnen vergroten door bijvoorbeeld selectief te zijn bij het aantrekken van kansrijke groepen en door het verbeteren van de buurtkwaliteit, moeten de verwachtingen van de beleidsmakers wat betreft de effecten van het fysieke beleid getemperd worden. Men moet er van bewust zijn dat het verre van vanzelfsprekend is dat sociale processen kunnen worden bewerkstelligd door het mengen van de bevolkingssamenstelling. Hiermee wordt niet geconcludeerd dat bevolkingsmenging geen positief effect kan hebben, in hoofdstuk 5 is immers aangetoond dat dit wel kan, maar wel dat men realistische verwachtingen moet hebben van het fysieke beleid.

Wel betreft de derde assumptie dat bewoners het beleid gewenst vinden zijn de resultaten iets positiever. Het blijkt dat niet-westerse allochtonen de voorkeur lijken te hebben voor een gemengde wijk in plaats van een concentratiewijk. Een gemengde wijk zou volgens hen bevorderend zijn voor hun (economische) integratie. Dit is een belangrijk aangrijpingspunt voor beleidsmakers. Autochtonen lijken echter een nog sterkere wens te hebben om niet in een etnische concentratiewijk te wonen. Hoe dan ook werkt het positief als dit ingrijpende beleid gepaard gaat met een goede participatie van de bewoners in de beleidsvorming- en uitvoering.

7. De politieke praktijk: Utrecht

In dit hoofdstuk zullen inzichten uit het eerste deel van de studie in verband worden gebracht met de politieke praktijk in de gemeente Utrecht. De vraag die hierbij centraal staat is in hoeverre de politieke uitgangspunten van de partijen in Utrecht overeen komen met de resultaten uit wetenschappelijk onderzoek over de werking van dit fysiek beleid. Hiermee zal er een antwoord worden gegeven op de tweede deelvraag.

In dit hoofdstuk zal eerst beschreven worden hoe dit praktijkonderzoek gedaan wordt. Daarna zal de situatie in Utrecht kort geschetst worden: het huidige fysieke beleid van de gemeente Utrecht. Vervolgens zal beschreven worden hoe de verschillende partijen denken over het fysiek beleid. Tot slot zullen deze houdingen in verband worden gebracht met de resultaten uit het eerste deel van de studie.

7.1 Onderzoeksmethoden

In dit onderzoek zullen de meningen van de zes belangrijkste politieke partijen in Utrecht, die ook op landelijk niveau actief zijn, worden besproken. Dit zijn de SP, GroenLinks, de PvdA, D66, het CDA en de VVD. Er is voor Utrecht gekozen omdat binnen deze stad alle drie de verschillende manieren van fysiek beleid worden toegepast (zie paragraaf 3.3). Daarnaast is Utrecht één van de vier grote steden in Nederland waar het probleem van de ruimtelijke etnische segregatie sterk aanwezig is (zie paragraaf 2.3).

Er worden twee manieren gebruikt om tot de standpunten van deze partijen te komen. In de eerste plaats gaat het hier om een documentanalyse. Zo zullen de partijprogramma's van de partijen worden doorgenomen. Elke partij heeft zowel op landelijk, als op lokaal niveau een partijprogramma waarin de belangrijkste speer- en standpunten staan beschreven. Van beide niveaus zullen ze meegenomen worden. Daarnaast zullen andere relevante documenten waarin de meningen van de partijen naar voren komt meegenomen worden: krantenartikelen, nota's, debatten en opiniestukken.

In de tweede plaats zullen er telefonische interviews gehouden worden met de gemeenteraadsleden van de verschillende partijen. Bewust is hier gekozen voor de raadsleden en niet voor burgemeester en wethouders, de eigenlijke bestuurders van de stad. Door voor de raadsleden te kiezen kunnen de meningen van meer partijen worden meegenomen. Immers, in het college zitten maar enkele partijen.

De raadsleden zijn geselecteerd op basis van de betrokkenheid die zij hebben met dit onderwerp. In de praktijk zijn dit de raadsleden die zich bezig houden met integratie, wonen, wijkaanpak en/of herstructurering. Zij zijn eerst per e-mail geïnformeerd, waarna er een afspraak is gemaakt voor een telefonisch gesprek. De gesprekken duurden gemiddeld 20 minuten. Soms was een vervolgesprek noodzakelijk wanneer er nog vragen bovenkwamen. Daarbij werd het interview gehouden aan de hand van een vragenlijst, zodat met elk gemeenteraadslid dezelfde punten werden

besproken (zie bijlagen, hoofdstuk 10). Wel werd er genoeg ruimte gelaten voor de raadsleden om zelf naar voren te kunnen brengen wat voor henzelf of hun partij belangrijk was.

De keuze voor telefonische interviews was vooral een praktische keuze. Zowel voor de onderzoekster als voor het gemeenteraadslid kost het relatief weinig tijd, vooral vergeleken met face-to-face interviews. Daarbij kon het plaatsvinden op een tijdstip dat het gemeenteraadslid het beste uitkwam. Zeker gezien het vaak drukke tijdsschema van de raadsleden is dit handig. Maar er is nog een ander voordeel aan telefonische interviews. In tegenstelling tot bijvoorbeeld schriftelijke enquêtes, is er de mogelijkheid om gelijk in te haken op de antwoorden. Hierdoor kan er ter plekke om uitleg gevraagd worden (Baarda et al., 2007).

Er zijn ook nadelen verbonden aan het houden van interviews over de telefoon. In de eerste plaats vormt sociale wenselijkheid mogelijk een probleem bij interviews (Baarda et al., 2007). In deze situatie vormt dit echter geen probleem. Ten eerste omdat er hier geen sprake is van intieme vragen. In de tweede plaats zijn de geïnterviewden politici die vanuit een functie spreken. Zij zijn gewend om over deze zaken te praten.

Een ander mogelijk nadeel van deze methode is dat er open vragen worden gebruikt. Open vragen vereisen nogal wat van de uitdrukkingsvaardigheid van de respondenten ('t Hart et al., 2003). Ook dit vormt in dit geval minder een probleem. Het gaat hier immers om politici die dagelijks met deze onderwerpen bezig zijn en ook op zeer regelmatige basis hierover moeten spreken en zelfs mensen moeten overtuigen. Daarbij kun je juist van gemeenteraadsliden verwachten dat hun uitdrukkingsvaardigheden goed ontwikkeld zijn.

Er zijn nog twee andere zaken waar tijdens de interviews op gelet is. In de eerste plaats is er goed op gelet dat de vragen niet suggestief van aard zijn. De vragen dreigden om twee redenen suggestief te zijn. De eerste reden is dat na het lezen van veel wetenschappelijk onderzoek er al een mening is gevormd over de verwachte effecten van bepaalde maatregelen. Hiermee wordt er tijdens het stellen van een vraag indirect al een oordeel gegeven. De tweede reden is dat tot op bepaalde hoogte verwacht kan worden wat de mening is van de raadsleden, aangezien partijprogramma's en andere stukken al zijn doorgenomen. Er is dan ook extra op gelet dat de vragen zo neutraal mogelijk werden gesteld.

Het tweede punt waar rekening mee gehouden is, is dat het een redelijk complexe vragenlijst is. Ook al hebben de raadsleden kennis van zaken, ze kregen eerst een mail toegestuurd met informatie over het onderzoek, zodat ze enigszins voorbereid aan het telefonisch interview mee konden werken. Daarbij werd er ook voordat het interview gehouden werd aan de telefoon nog eens extra uitgelegd wat er bedoeld werd met de verschillende begrippen.

7.2 De situatie in Utrecht

In april 2009 is het Utrechtse college van burgemeester en wethouders gevallen en is er een nieuw college gekomen van PvdA, CDA, ChristenUnie en VVD. In het komende jaar dat zij samen nog de

stad besturen zetten ze het fysiek beleid en de wijkenaanpak voort uit het collegeprogramma uit 2006. Dit is opgesteld door de PvdA, het CDA, de ChristenUnie en GroenLinks. In dit collegeprogramma ‘Utrecht voor Elkaar’ zet de gemeente in op het zorgen voor een grotere variatie in het woningaanbod, zodat concentratiewijken een “meer gemêleerde bevolkingssamenstelling” krijgen. Het college beschouwt ruimtelijke concentratie als een probleem dat opgelost moet worden door fysieke ingrepen. Een concreet voorbeeld hierbij is het wijkactieplan voor de landelijk bekende achterstandswijk Kanaleneiland, waar volgens de gemeente “maatregelen om de bevolkingssamenstelling te veranderen naar meer differentiatie noodzakelijk zijn voor een structurele verbetering” (Gemeente Utrecht, 2007).

Zoals in paragraaf 3.3 al beschreven is neemt de gemeente Utrecht verschillende maatregelen om te zorgen voor een meer diverse bevolkingssamenstelling. Er worden goedkope huurwoningen gesloopt, waarvoor koopwoningen terugkomen. Daarnaast zijn er projecten als Lokaal Maatwerk waarbij de instroom van bepaalde huishoudens beperkt dan wel gestimuleerd wordt en zorgt de gemeente dat er voldoende betaalbare woningen komen die bewust verspreid worden over de kansrijkere wijken.

De gemeente Utrecht zet dus uitgebreid in op bevolkingsmenging. Daarbij wordt er niet zozeer gesproken over een etniciteitsprobleem, maar meer over een probleem van een concentratie van kansarme huishoudens (waar niet-westerse allochtone huishoudens relatief vaker onder vallen). Wel wordt er in de actieplannen voor wijken als Overvecht en Kanaleneiland expliciet verwezen naar de hoge aandelen niet-westerse allochtonen (zie paragraaf 2.4; Gemeente Utrecht, 2009a; Gemeente Utrecht, 2008)

Ook wordt er in de beleidsstukken amper tot niet gesproken over de mechanismen die ten grondslag zouden liggen aan de positieve effecten van het mengen van de bevolkingssamenstelling. De mechanismen waar dit onderzoek juist alle aandacht aan heeft besteed. Hetzelfde geldt voor de assumpties. De link tussen het probleem van ruimtelijke concentratie naar de noodzaak om dit op te heffen wordt snel gelegd door het college.

Zoals in het vervolg van dit hoofdstuk zal worden getoond is er onder de verschillende politieke partijen in de Utrechtse gemeenteraad geen eenstemmigheid over de plannen van het Utrechtse college om de bevolkingssamenstelling in wijken meer gemengd te maken.

7.3 Meninge n van de politieke partijen

In deze paragraaf zal er een antwoord worden gegeven op subvraag 2.1: ‘welke overtuigingen hebben de Utrechtse politici over de verwachte effecten van het opheffen van etnische segregatie voor de economische kansen?’ Zoals gebruikelijk binnen de politiek verschillen de meningen van de verschillende politieke partijen. Het begint al bij de vraag over of ruimtelijke etnische segregatie überhaupt een probleem is.

Ruimtelijke etnische segregatie een probleem?

De PvdA, de SP en het CDA hebben concreet uitgesproken eenzijdig samengestelde wijken onwenselijk te vinden voor de economische integratie. Zo staat in het PvdA Tweede Kamer-verkiezingsprogramma 'Het Nederland van morgen' van 2006 dat het "nogal wat uitmaakt voor je toekomstkansen in welke buurt je wordt geboren". Er moet volgens de PvdA dan ook wat gedaan worden aan deze achterstandswijken: "niet alleen omdat de problemen die ontstaan door gettovorming niet te overzien zijn, maar ook omdat we iedereen nodig hebben voor onze economie". Ook het CDA beschouwt het gescheiden leven van bepaalde bevolkingsgroepen als een probleem. Op hun site staat: "allochtonen leren het snelst de Nederlandse taal en cultuur en zijn het snelst economisch en maatschappelijk zelfraadzaam wanneer ze in wijken wonen die gemengd zijn". Tweede Kamer fractievoorzitter Kant van de SP bestempelde ruimtelijke segregatie zelfs als een "gevaar voor samen leven en de samenleving" (Kant, 2009). Ze noemde het "één van de grootste problemen die de integratie belemmert" en sprak net als de PvdA over de mogelijkheid voor het ontstaan van getto's.

De VVD, GroenLinks en D66 zijn milder over de gedachte dat het een probleem is dat veel kansarmen bij elkaar wonen. D66 vindt niet zonder meer dat etnische ruimtelijke segregatie een probleem is: "er zijn geen probleemwijken, maar problemen in de wijk", zoals het gemeenteraadslid zei. Bovendien gaf D66 aan het nooit als een etnisch probleem te beschouwen maar altijd als een multidisciplinair probleem. Wel staat er in het D66 verkiezingsprogramma van 2006 ('Het gaat om mensen') dat de ruimtelijke tegenstelling tussen buurten en toenemende segregatie moeten worden tegengaan. GroenLinks spreekt op hun site enkel over een 'probleem' van segregatie wanneer dat komt doordat huishoudens met een laag inkomen beperkt zijn in hun vestigingsvrijheid. Het GroenLinks-raadslid voegde daar nog aan toe dat er ook juist voordelen kunnen zijn aan etnisch homogene wijken: "mensen kunnen zich daar prettig bij voelen". Ook voor de VVD lijkt ruimtelijke segregatie voornamelijk een probleem te zijn wanneer dit komt door beperkingen op de woningmarkt.

Mengen van de bevolkingssamenstelling een gewenste maatregel?

Ook over de vraag of het fysieke beleid van het mengen van de bevolkingssamenstelling een gewenste maatregel is voor het geven van kansen aan wijkbewoners verschillen de meningen. De partijen die het meest uitgesproken hebben eenzijdig samengestelde wijken onwenselijk te vinden blijken het fysiek beleid ook het meest te steunen. Hoewel de SP tegen dwang is bij huisvesting schuwen ze fysieke maatregelen niet. In december 2008 deed SP-Tweede Kamerlid Karabulut nog voorstellen om segregatie tegen te gaan: "Alle gemeenten moeten verplicht worden segregatie actief te bestrijden, bijvoorbeeld via een verordening voor de woonruimteverdeling die gemengd wonen bevordert". Ook het CDA gelooft dat fysieke maatregelen om te komen tot gemengde wijken goed zijn: "hoewel het ten koste kan gaan van goedkope woningen, moeten er in arme wijken duurdere woningen komen". De PvdA hangt de zogenaamde 'Vogelaar-aanpak' aan: fysieke maatregelen zijn gewenst, maar

dienen altijd samen te gaan met sociale maatregelen. Zoals het raadslid aangaf: het gaat om “mensen én stenen”.

De VVD, D66 en GroenLinks zijn iets minder eenduidig positief over de fysieke maatregelen. Het VVD-raadslid gaf zelfs aan in een “spagaat” te zitten: aan de ene kant wil de VVD zo weinig mogelijk overheidsbemoeienis. De VVD gelooft niet in de maakbare samenleving, zeker niet op de woningmarkt. “Maar”, vertelde het raadslid, “soms moet je toch ingrijpen om te komen tot vitalere wijken waarbij elke wijk meer een afspiegeling vormt van de Utrechtse bevolking”. Hoewel D66 de voordelen inziet van het mengen van de bevolkingssamenstelling voor bijvoorbeeld leefbaarheidproblemen, is het raadslid van mening dat sociale stijging niet lijkt te worden bewerkstelligd door een andere bevolkingssamenstelling. Liever ziet D66 een investering in onderwijs en werk in de wijk.

GroenLinks lijkt er het meest kritisch over te zijn. Het raadslid gaf zelfs aan gefrustreerd te zijn over de fysieke maatregelen: “het is kort door de bocht”. Volgens het raadslid past er meer bescheidenheid bij dit soort maatregelen en kan er meer verwacht worden van de veerkracht van de wijk. Bovendien dien je volgens GroenLinks sociale en economische problemen op te lossen met sociaal beleid, niet met fysiek. Het wetenschappelijk bureau van GroenLinks wees er onlangs op dat door fysiek beleid de individuele positie van mensen niet verbetert (Eikelenboom en Pas, 2009).

Verschillende maatregelen

Zoals in paragraaf 3.3 beschreven is zet de gemeente Utrecht verschillende maatregelen in om te komen tot een meer gemengde bevolkingssamenstelling. Er zijn bij de partijen in Utrecht verschillen te ontdekken in de gewenstheid van deze specifieke maatregelen. Om te beginnen bij een project als Lokaal Maatwerk, waarbij de toegang tot de wijk beperkt of juist gestimuleerd kan worden. Het raadslid van GroenLinks gaf aan dit als een pure vorm van discriminatie te beschouwen: “hiermee geef je juist mensen die al weinig keuzevrijheid hebben door hun lage economische status nog minder keuze”. Daarbij wees het raadslid er ook op dat het trekken van mensen met hogere inkomens niet echt zal werken, aangezien zij gemiddeld minder investeren in de wijk doordat zij zo’n woning toch als tijdelijk zien. Andere partijen in Utrecht, zoals de PvdA, de VVD en zelfs de kritische D66 staan er positiever tegenover. De voornaamste reden hiervoor is het belang voor de leefbaarheid, doordat de cumulatie van problemen in de wijk een halt wordt toegeroepen door het beperken van het aantal grote gezinnen met een sociaal-economische achterstand in de wijk..

Een tweede maatregel is het slopen van huurwoningen om plaats te maken voor duurdere koopwoningen. Dit wordt momenteel op grote schaal uitgevoerd in Utrecht. De raadsleden van de SP, D66 en GroenLinks bleken hier erg kritisch over te zijn. Zo gaf de SP aan fel tegen de afbraak van goede woningen te zijn. D66 gaf aan erg kritisch te zijn omdat het proces van slopen en nieuwbouw erg veel tijd in beslag neemt. Het GroenLinks-raadslid gaf aan dat de plannen er dan wel door heen

zijn gegaan in de tijd dat GroenLinks nog in het college zat, maar dat de GroenLinksfractie veel moeite had met de sloopplannen van bijvoorbeeld Kanaleneiland-Noord.

De PvdA, de VVD en het CDA zijn positiever over de grootschalige herstructurering. In de lokale verkiezingsprogramma's uit 2006 van zowel de VVD als het CDA staat dat het differentiëren van het woningaanbod in concentratiewijken als Kanaleneiland, Hoograven en Overvecht voortvaren te hand moet worden genomen. Ook het PvdA-raadslid gaf in het gesprek aan te geloven in de positieve effecten van het slopen en herbouwen.

De derde maatregel is het trekken van kansarmen naar kansrijke wijken door het gespiegeld bouwen. Hoewel er door verschillende partijen kritiek werd geuit op het differentiëren van de bevolkingssamenstelling in achterstandswijken leek geen enkele partij er moeite mee te hebben dat er in kansrijkere wijken meer goedkope huizen worden gebouwd. Het PvdA-raadslid zei het zelfs "toe te juichen".

De mechanismen waardoor het fysiek beleid zou werken

De vraag die vervolgens aan de raadsleden is voorgelegd is of ze willen reflecteren op de verwachte mechanismen via welke het fysiek beleid zou kunnen bijdragen aan de economische integratie. Om te beginnen bij de verwachting van de sociaal kapitaaltheorie dat door meer gemengd wonen met kansrijke autochtonen de allochtone wijkbewoners meer informatie zouden krijgen over banen. De meeste raadsleden zagen dit niet als een belangrijk mechanisme voor de werking van het beleid. Het was in ieder geval niet iets waar ze zelf mee kwamen. Het D66-raadslid gaf zelfs stellig aan niet te geloven in dit mechanisme. De menging tussen kansarmen en kansrijken zou niet groot zijn. Bovendien moeten er dan ook wel banen zijn, juist banen die aantrekkelijk zijn voor kansarme wijkbewoners. Volgens D66 zou eerst hierin geïnvesteerd moeten worden.

Over het indirecte effect van de sociaal kapitaaltheorie, het aanleren van de Nederlandse taal en andere vaardigheden, waren de raadsleden uitgesprokener. De SP gaf aan dit als een voordeel te beschouwen van een gemengde wijk. Volgens het SP-raadslid geven allochtonen soms zelf al aan gemengde straten te willen hebben. Overheidshulp zou daar bij kunnen helpen. GroenLinks en D66 waren wederom kritischer. GroenLinks gaf aan het aanleren van de taal een uiterst belangrijk punt te vinden, maar niet te geloven dat de burens opeens met elkaar in de supermarkt zouden gaan praten. Ook D66 geloofde daar niet in. Volgens het raadslid gaat het leren van de taal niet zozeer door burennetwerken, maar wel door onderwijs. Wel vond D66 dat contact met autochtonen kan helpen, maar hiervoor moet er eerst geïnvesteerd worden in goede scholen of in andere goede openbare plekken waar mensen samenkomen, zoals de bibliotheek.

Ook over de veronderstelling dat kansrijke autochtone wijkbewoners als rolmodellen kunnen fungeren zijn de meningen verdeeld. De PvdA gaf aan te willen streven naar het behouden van sociaal-economische stijgers voor de wijk. Mensen zouden zich kunnen optrekken aan deze stijgers. Ook het VVD-raadslid geloofde in een voorbeeldwerking: "als de buurman ziet dat diegene elke dag

om half 8 met een mooie auto naar het werk gaat zal hij dat misschien ook willen, of zijn kinderen aansporen hun opleiding af te maken”. D66 gaf echter aan niet te geloven dat dit een generiek verhaal is: “het zou een enorm stimulerend effect kunnen hebben, maar het kan ook tot negatieve reacties zoals jaloezie leiden”.

Ook over het vierde mechanisme, dat juist in concentratiewijken etnische markten floreren zijn de meningen verdeeld. Over het algemeen zijn de raadsleden van mening dat het juist een voordeel van menging is dat de wijken aantrekkelijker worden voor bedrijven om investeringen te doen of zich daar te vestigen. Zo gaf het PvdA-raadslid aan te geloven dat bedrijvigheid zou worden bevorderd door een meer gemêleerde bevolkingssamenstelling. Ook het normaal zeer kritische GroenLinks gelooft dat een gemengde bevolkingssamenstelling voordelen kan hebben voor het aantrekken van voorzieningen. Uiteindelijk ziet vooral de VVD het als groot voordeel van de komst van meer koopkracht in de wijk dat er meer en diversere voorzieningen zullen komen: “In plaats van de Turkse bakker zal er vraag kunnen zijn naar delicatessenwinkels of de Albert Heijn”.

De SP en D66 zien dit laatste nou juist net als het probleem, precies waar ook de etnische enclave theorie vanuit gaat. Het D66-raadslid wees erop dat juist veel ondernemers die floreren in concentratiewijken van allochtone afkomst zijn en uit de buurt komen. Het SP-raadslid vond dat mensen de wijk moeten inrichten zoals zij het willen, dan komt het juist goed. Als voorbeeld gaf het raadslid de Kanaalstraat in de Utrechtse multiculturele wijk Lombok waar de kleine, etnische winkeltjes floreren.

Assumpties van het beleid

Naast deze veronderstelde mechanismen liggen er ook assumpties ten grondslag aan het vermeende succes van het beleid. Het eerste punt gaat over het contact. Vooral GroenLinks was erg kritisch over de aanname van het beleid dat kansrijke autochtone buurtbewoners ook echt contact hebben met hun kansarme allochtone burens: “het is niet zo dat mensen automatisch integreren als ze opeens gemengd wonen”. Hoewel ook de PvdA kritisch is, geloven ze wel dat contact kan komen. Van belang is volgens het raadslid dat een wijk wordt opgeknapt en dat mensen zich betrokken voelen bij de wijk. Ook D66 was kritisch over dit contact maar gaf net als de PvdA aan dat onderling contact wel verbeterd kan worden door het verbeteren van openbare plekken als de bibliotheek.

Ook over de assumptie dat de wijk een belangrijke rol in het leven van mensen speelt waren er kritische geluiden. Zo kiezen juist de economisch sterkeren vaak bewust voor activiteiten buiten de wijk, zoals de school, aldus GroenLinks. Volgens het VVD-raadslid echter zijn juist de welvarende mensen die een koopwoning hebben niet alleen verantwoordelijker voor hun woning, maar ook minder onverschillig naar hun omgeving.

Daarnaast gaven alle raadsleden aan het belangrijk te vinden dat bewoners bij de beleidsvorming en – uitvoering van het fysiek beleid in de wijk betrokken worden. Hiermee wordt getracht de wenselijkheid van het beleid te verbeteren. Vooral het GroenLinks-raadslid sprak daarbij

de zorg uit dat het beleid te veel top-down gevoerd wordt en dat de bestuurders er niet naar moeten handelen alsof zij weten wat het beste is voor de wijkbewoners.

7.4 Vergelijking met de resultaten uit wetenschappelijk onderzoek

In deze paragraaf zullen de meningen van de Utrechtse politici vergeleken worden met de resultaten die in hoofdstuk 5 uit de onderzoeken naar voren kwamen. Hiermee wordt er een antwoord gegeven op subvraag 2.2: In hoeverre komen deze overtuigingen overeen met de resultaten uit eerdere onderzoeken?

In de eerste plaats blijkt dat de meeste partijen vrij stellig denken over het feit dat eenzijdig samengestelde wijken onwenselijk zijn voor de economische integratie. Hier hebben ze een punt. Uit de besproken onderzoeken in hoofdstuk 5 blijkt dat een gemengde bevolkingssamenstelling positief kan werken voor de economische kansen. Wel hebben GroenLinks en D66 een goed punt dat het uiteindelijk vooral om de individuele problemen binnen de wijk gaat. Immers, het menselijk kapitaal bleek de grootste voorspeller te zijn voor de kansen op de arbeidsmarkt.

Interessanter wordt het wanneer we gaan kijken naar de verwachte mechanismen waardoor het beleid zou werken. Wat als eerste opvalt is dat de verschillende partijen minder lijken te hebben nagedacht over de achterliggende werking van het beleid dan over de problematiek. Dit wordt bijvoorbeeld duidelijk bij de vraag om te reageren op de eerste verwachting van de sociaal kapitaaltheorie: kunnen kansrijke burens hun kansarme allochtone burens op een directe manier aan het werk helpen? Geen van de raadsleden leek over deze optie nagedacht te hebben. Het leek in ieder geval geen aanleiding te zijn om het fysiek beleid te ondersteunen. Alleen D66 was uitgesproken en het raadslid gaf zelfs stellig aan niet te geloven in dit mechanisme. Volgens het raadslid zou het contact tussen de kansarmen en kansrijken niet groot zijn. Deze nuance is terecht. Hoewel het niet juist is dat dit mechanisme helemaal niet werkt, uit onderzoek blijkt immers dat contact met autochtone burens zeker kan bijdragen aan een goede zoektocht naar een baan, blijkt dit contact niet zo snel binnen een wijk te worden gelegd.

Wat betreft de tweede verwachting, het aanleren van relevante vaardigheden voor de arbeidsmarkt, zagen de meeste partijen terecht de voordelen van bevolkingsmenging in. Vooral het verbeteren van de taalvaardigheid was volgens de raadsleden een argument om de menging voort te zetten. Wederom waren D66 en GroenLinks kritischer en wezen ze er op dat er voor het verbeteren van het Nederlands wel contactmomenten moesten zijn tussen de buurtbewoners. Over deze contactmomenten twijfelden de raadsleden. Deze nuancering is, zoals uit paragraaf 6.2.1 gebleken is, terecht.

De PvdA en vooral de VVD waren overtuigd van de mogelijkheid dat autochtonen als positieve rolmodellen kunnen fungeren voor allochtone wijkbewoners. En zoals uit paragraaf 5.3 ook is gebleken zou deze werking er kunnen zijn. Wel is ook hier een meer genuanceerde houding op zijn plaats: er is maar weinig empirisch bewijs dat deze rolmodelfunctie ondersteunt. Daarnaast kan het

ook gebeuren dat er juist een negatieve vergelijking wordt gemaakt met de rijkere burens (zie paragraaf 6.2.1).

Wat betreft de etnische enclave theorie bleek dat er duidelijk meer gedacht wordt aan de voordelen van het mengen voor het aantrekken van voorzieningen van buitenaf, in plaats van aan een bedreiging voor bestaande etnische markten. Waar in hoofdstuk 5 geconcludeerd is dat het voortbestaan van etnische markten wordt bedreigd door en meer gemêleerde bevolkingssamenstelling wijzen vrijwel alle raadsleden op de voordelen voor bedrijven om investeringen te doen of zich daar te vestigen. Bovendien blijkt uit de besproken onderzoeken dat juist hogere inkomensgroepen minder op de eigen wijk zijn gericht voor het gebruik van voorzieningen. Alleen de SP en D66 wezen er op dat juist in concentratiewijken etnische ondernemers het goed doen.

De meeste partijen geloven dus in het mengen van de bevolkingssamenstelling voor de economische kansen. Maar soms lijken deze verwachtingen te hooggespannen te zijn. Dit is vooral te merken aan hoe vanzelfsprekend er gedacht werd over de assumpties die aan het beleid ten grondslag liggen. Zo leken de meeste raadsleden niet erg somber ingesteld over de vraag of er dan ook daadwerkelijk onderling contact zou zijn in de wijk. Dit terwijl dit verre van vanzelfsprekend blijkt te zijn (zie paragraaf 6.2.1). Alleen D66 en vooral GroenLinks waren erg kritisch en geloofden niet dat kansrijke autochtonen ook echt contact hebben met hun kansarme allochtone burens.

Ook over de vraag of de wijk wel een dusdanig belangrijke rol speelt in het leven van mensen waren er weinig kritische geluiden. De VVD zei zelfs dat rijkere mensen die een koopwoning hebben minder onverschillig zullen zijn naar hun omgeving. Uit onderzoek blijkt echter dat juist voor deze mensen de buurt van minder groot belang is.

Het punt waar de partijen wel unaniem in waren én overeenkwamen met de resultaten uit wetenschappelijk onderzoek (paragraaf 6.2.3) was het punt van de participatie: zoals het echte volksvertegenwoordigers betaamt is het volgens hen belangrijk dat bewoners bij de beleidsvorming en –uitvoering van het fysiek beleid in de wijk betrokken zijn.

7.5 Conclusie

In dit hoofdstuk is er een antwoord gegeven op deelvraag 2: “in hoeverre komen de politieke uitgangspunten van de partijen in Utrecht overeen met de resultaten uit wetenschappelijk onderzoek over de werking van dit fysieke beleid voor de economische integratie?”. Het blijkt dat door de verschillen in mening tussen de verschillende partijen geen simpel antwoord op deze vraag mogelijk is. Wat opvalt is dat partijen die minder liberaal zijn, zoals de SP, PvdA en het CDA ruimtelijke concentratie niet alleen meer als een probleem beschouwen, maar ook meer achter fysieke maatregelen gericht op het mengen van de wijk staan. De liberale partijen D66 en vooral GroenLinks zijn kritischer en leggen meer nadruk op een individuele aanpak gericht op werk en onderwijs in plaats van een fysieke aanpak. De VVD neemt een middenpositie in. Dit verschil in invalshoeken tussen de partijen lijkt een logische gezien de politieke achtergrond. Liberale partijen zijn niet alleen

voorzichtiger wat betreft overheidsingrijpen, maar zijn van nature meer gericht op beleid gericht op het individu in plaats van een groepsgericht beleid, zoals het wijkenbeleid.

Het algemene beeld dat naar voren komt als je de standpunten vergelijkt met de resultaten uit de onderzoeken is dat de verwachtingen van de meeste politici over de werking van het fysieke beleid voor de economische integratie te hoog zijn. De meeste partijen verwachten onterecht veel van de positieve effecten van bevolkingsmenging voor het aantrekken van bedrijven en voorzieningen. De grootste discrepantie tussen de verwachtingen van de politici en de resultaten uit onderzoek heeft betrekking op de assumpties van het beleid. De politici beschouwen de wijk vrijwel unaniem als een belangrijk integratiekader waar allochtonen en autochtonen onderling contact zullen hebben. Zoals in hoofdstuk 6 is aangetoond is dit echter verre van vanzelfsprekend.

Dit wil uiteraard niet zeggen dat de alle verwachtingen van de politici onrealistisch zijn. Zo hebben de duidelijke voorstanders van het beleid als de PvdA, CDA en in mindere mate de SP en de VVD gelijk dat bevolkingsmenging kan werken voor het verbeteren van de Nederlandse taal. Ook zijn er voorzichtige signalen dat er inderdaad sprake kan zijn van een rolmodelfunctie. Maar de kritische noten die GroenLinks en D66 hebben laten blijken waren vaak terecht. Bevolkingsmenging kan economische kansen scheppen, maar de verwachtingen dienen zeker niet te hoog te zijn.

8. Conclusie

Veel beleidsmakers en politici hebben de overtuiging dat door het doorbreken van een eenzijdige bevolkingssamenstelling economische kansen geschept worden. Reden voor veel gemeenten in Nederland om fysieke maatregelen te nemen om de bevolkingssamenstelling in bepaalde wijken meer te mengen. In dit onderzoek is er een antwoord gegeven op de vraag *in hoeverre fysiek beleid gericht op het opheffen van ruimtelijke etnische segregatie de economische integratie van niet-westerse allochtonen in concentratiewijken kan bevorderen*. Uit wetenschappelijke theorieën en de resultaten uit eerder onderzoek blijkt dat er inderdaad positieve effecten van het fysieke beleid uit kunnen gaan, maar dat sommige verwachtingen onrealistisch hoog zijn. Het antwoord op de hoofdvraag van dit onderzoek is dan ook een genuanceerd antwoord.

Er is in Nederlandse wijken empirisch bewijs gevonden dat het contact met autochtone buren lovend kan zijn. In de eerste plaats door informatie over banen en introductie in nieuwe netwerken, maar sterker nog door het aanleren van de Nederlandse taal en het bekend raken met typisch Nederlandse omgangsvormen. Ook zijn er voorzichtige signalen dat kansrijke burens als positief voorbeeld kunnen fungeren voor kansarme allochtonen. Deze berichten bevestigen de overtuiging van beleidsmakers dat fysiek beleid economische kansen kan bevorderen. Echter, op basis van de resultaten van wetenschappelijke onderzoeken blijkt dat deze positieve verwachtingen van het fysieke beleid getemperd dienen te worden.

In de eerste plaats is gebleken dat met bevolkingsmenging er een groot voordeel van het etnisch geconcentreerd wonen wordt bedreigd: het vormt een goed platform voor startende allochtone ondernemers. Door het mengen van de bevolkingssamenstelling van de wijk wordt het draagvlak voor deze specifieke voorzieningen kleiner en zou de springplankfunctie voor jonge allochtone ondernemers bedreigd kunnen worden. Ook blijkt dat het niet zo is dat er meer investeringen van bedrijven voor terugkomen, zoals beleidsmakers wel vaak veronderstellen.

Ten tweede komt er in de onderzoeken vrijwel unaniem naar voren dat de bevolkingssamenstelling van de wijk wel een invloed kan hebben op de economische kansen, maar dat het menselijk kapitaal, zoals het opleidingsniveau, van aanzienlijk groter belang is voor de kansen op de arbeidsmarkt.

Ten derde wordt uit de besproken onderzoeken duidelijk dat de assumpties over de gedragingen van mensen en de context van de wijk die ten grondslag liggen aan het fysieke beleid amper worden gestaafd door wetenschappelijk onderzoek. Het is verre van vanzelfsprekend dat kansrijke autochtone en kansarme allochtone burens onderling contact hebben. Sterker nog, te grote verschillen in etniciteit en sociaal-economische status kunnen zelfs tot spanningen in de wijk leiden. Daarnaast blijkt de wijk een niet al te geschikt integratiekader: het speelt geen belangrijke rol in de levens van mensen. Daarbij valt op dat juist de hoge inkomensgroepen die aangetrokken worden met het beleid zich minder verbonden voelen met de wijk.

Deze resultaten laten zien dat er positieve effecten kunnen uitgaan van een meer gemengde bevolking in de wijk, maar dat deze positieve verwachtingen tegelijkertijd sterk getemperd moeten worden. Wel is het zo dat niet-westerse allochtonen zelf de voorkeur lijken te hebben voor een gemengde wijk in plaats van een concentratiewijk. Een gemengde wijk zou volgens hen bevorderend zijn voor hun (economische) integratie. Het blijkt dat autochtonen hier eerder de belemmerende factor vormen: zij wensen ook niet geconcentreerd met allochtonen te wonen, waardoor segregatie eerder in stand blijft. Een goede bewonersparticipatie bij de vorming en de uitvoering van het beleid komt het beleid hoe dan ook ten goede.

In het tweede deel van dit onderzoek is er ingezoomd in de politieke praktijk van de gemeente Utrecht. Hier werd gevonden dat de overtuigingen van de verschillende partijen in slechts beperkte mate overeenkomen met de resultaten uit wetenschappelijk onderzoek. Over het algemeen lijken de verwachtingen van de politici over de effecten van het fysieke beleid te hoog te zijn. Zo wordt er door de meeste politici te veel verwacht van het aantrekken van bedrijven en werkgelegenheid door het mengen van de bevolkingssamenstelling. Maar vooral de assumpties die men hanteert over de wijk en het contact blijken niet realistisch te zijn. Zo beschouwen de gemeenteraadsleden de wijk vrijwel unaniem als een belangrijk integratiekader waar allochtonen en autochtonen onderling contact zullen hebben. Op basis van de resultaten uit eerder gedane onderzoeken is het niet alleen gepast om genuanceerder te denken over de effecten van het fysieke beleid, ook lijkt het verstandig dat er door de politici meer worden stilgestaan bij de vermeende achterliggende mechanismen en assumpties van de werking van het beleid.

Overigens geldt deze conclusie over de effecten van het fysieke beleid puur voor de economische integratie. Hiermee kunnen geen uitspraken gedaan worden over de werking van het mengen van de bevolkingssamenstelling voor het verbeteren van de leefbaarheid en de veiligheid in de wijk of de sociaal-culturele integratie van allochtone bewoners. Deze aspecten zouden de legitimiteit van het fysieke beleid weleens kunnen versterken (Gijsberts en Dagevos, 2007; Wittebrood en Van Dijk, 2007).

9. Discussie

In het laatste hoofdstuk van dit onderzoek is het tijd om vooruit te kijken. In de eerste plaats zal er aangegeven worden welke vragen er in dit onderzoek nog niet of nog niet voldoende beantwoord zijn en waar toekomstig onderzoek zich op zou kunnen richten. Daarnaast zullen er op basis van dit onderzoek beleidsaanbevelingen worden opgesteld.

9.1 Toekomstig onderzoek

Hoewel in deze studie naar voren kwam dat er al veel onderzoek is gedaan in Nederland naar buurteffecten op de economische integratie liggen er zeker nog vragen open. In de eerste plaats ligt er voor toekomstige onderzoeken een uitdaging op het terrein van de effecten van de zwakke banden. Het is opvallend dat er relatief weinig onderzoek is gedaan naar het effect van de zwakke banden op de economische integratie van immigranten (Kanas et al., 2009). Onderzoek is veel meer gericht geweest op het nut van sterke banden, bijvoorbeeld binnen een etnische gemeenschap. Bij het fysiek beleid gericht op bevolkingsmenging wordt er juist van de zwakke banden veel verwacht. Daarbij lijkt een kwalitatieve insteek van het onderzoek de beste insteek. Juist met kwalitatief onderzoek kan bekeken worden hoe de interacties tussen buurtbewoners verlopen en hoe deze eventueel kunnen leiden tot positieverbetering (Noordhoff, 2004).

In de tweede plaats kan toekomstig onderzoek zich bezig houden met de vraag in hoeverre kapitaalkrachtige allochtonen de kansen van hun kansarme buren kunnen vergroten, in vergelijking met kapitaalkrachtige autochtonen. Uit onderzoek blijkt dat na herstructurering vooral kapitaalkrachtige allochtonen in de wijk komen of blijven (Van Bergeijk et al., 2008; Ouwehand en Davis, 2004 en Kleinhans, 2005). In dit onderzoek is er amper stil gestaan bij de vraag in hoeverre dat een probleem is voor de economische integratie. Wordt hiermee niet juist het positief effect van bijvoorbeeld het aanleren van Nederlandse omgangsnormen en introductie op de Nederlandse arbeidsmarkt teniet gedaan? Staat dit niet in de weg van een goede sociaal-culturele integratie? Of kunnen kansarme allochtonen zich aan kansrijke allochtonen juist beter optrekken dan aan hun autochtone buren? Genoeg vragen voor toekomstig onderzoek.

Als derde is er in dit onderzoek gevonden dat dwarsverbanden binnen een wijk vooral plaatsvinden tussen kinderen. In dit onderzoek is er niet op ingegaan wat de positieve gevolgen hiervan zijn voor de lange termijn. Los van al het onderzoek over de effecten van gemengde scholen lijkt meer informatie noodzakelijk over de structurele effecten van dit dagelijks contact in de wijk. Immers, wanneer al op jonge leeftijd de positieve effecten van contact met kansrijkere vriendjes worden ondervonden zou dit ook de economische kansen in de toekomst kunnen beïnvloeden.

Tot slot is er in deze studie minimaal ingegaan op het economische aspect van de wijk. Bij deze aanbeveling wordt er aangesloten bij Bolt en Van Kempen (2008). Toekomstig onderzoek zou zich kunnen richten op vragen als hoe een buurt haar bedrijven behoudt en in hoeverre

werkgelegenheid van bedrijven die in een wijk gevestigd zijn ten goede komt aan de lokale allochtone bevolking.

9.2 Beleidsaanbevelingen

In deze paragraaf zullen er adviezen worden gegeven aan beleidsmakers en politici die zich bezig houden met economische integratie, ruimtelijke segregatie en fysiek beleid. Dit advies heeft niet alleen betrekking op de situatie in Utrecht maar is bruikbaar voor elke stad in Nederland die te maken heeft met ruimtelijke etnische segregatie. Zoals in dit onderzoek is aangetoond kan fysiek beleid gericht op bevolkingsmenging werken bij het bevorderen van economische kansen, maar de effecten moeten niet overschat worden. Een genuanceerd denken is hier op zijn plaats.

Advies 1: Investeer in mensen in de wijk

Hoewel ook de bevolkingssamenstelling van de wijk invloed heeft op de economische kansen in het leven blijkt uiteindelijk het menselijk kapitaal veruit de grootste invloed te hebben op de economische positie. Het gevolg is dat de focus van beleid voor economische integratie moet liggen op sociaal beleid gericht op het versterken van dit menselijk kapitaal. Concreet gaat het dan om een investering in zaken als taallessen, inburgeringcursussen, scholing, stagebegeleiding, arbeidsbemiddeling en reïntegratietrajecten in plaats van de focus op fysiek beleid.

Uiteindelijk gaat het erom te zorgen dat concentratiewijken als ‘springplank’ kunnen fungeren. Het zijn geen wijken waar kansarme allochtonen tot ‘veroordeeld’ zijn, maar wijken waar bewoners net als in andere wijken hun talent ten volle moeten kunnen ontwikkelen. Daarom moet er juist in deze wijken voor gezorgd worden dat daar de beste scholen staan en de beste arbeidsbemiddeling- en reïntegratiebureaus. Ook moeten startende allochtone ondernemers worden ondersteund. Juist in concentratiewijken blijken zij een kans van slagen te hebben (zie paragraaf 5.5). De overheden kunnen bijdragen door bijvoorbeeld het creëren van goedkope bedrijfslocaties in de wijk of het verstrekken van startersleningen.

Advies 2: Kijk over de grenzen van wijken heen

Net als de bewoners zelf doen moeten beleidsmakers en politici over de grenzen van wijken heen kijken. Bewoners beperken zich niet tot hun wijk voor werk. Ook werkgevers beperken zich met hun zoektocht naar arbeiders niet tot de eigen wijk. Zo kunnen ook kopers uit andere wijken aangetrokken worden voor de ondersteuning van ondernemers in de wijk. Voor het creëren van economische kansen beperk je je niet tot de schaal van de wijk, maar is een stedelijke, regionale of zelfs nationale aanpak nodig (Engbersen et al., 2007).

Advies 3: Creëer de situatie waarin contact in en verbondenheid met de wijk gestimuleerd wordt

Hoewel uit dit onderzoek gebleken is dat het verre van vanzelfsprekend is dat kansarme en kansrijke burens contact hebben met elkaar, of zich verbonden voelen met de wijk, zijn er mogelijkheden voor beleidsmakers om dit te stimuleren. Hiermee worden de condities vergroot voor het succes van het gemengd wonen van kansarme allochtonen en kansrijke autochtonen.

In de eerste plaats dient de focus te liggen op het geven van de mogelijkheid aan oude bewoners uit de wijk om door te stromen. Over het algemeen zijn zij al meer geïntegreerd in de wijk en zullen zij deze betrokkenheid ook willen voortzetten (Bolt en Torrance, 2005). Bovendien zorgt dit er voor dat mensen binnen de wijk hun wooncarrière kunnen hebben wanneer gewenst, wat de vestigingsvrijheid ten goede komt.

Ten tweede dient er gezorgd te worden voor een goede buurtkwaliteit. Goede voorzieningen en mooi openbaar groen zorgen ervoor dat men niet alleen meer tevreden is met de buurt, maar het zorgt er ook voor dat mensen meer sociale contacten aangaan in de wijk (Van Bergeijk et al., 2008; Flap en Völker, 2005).

Ten derde kan er met het aantrekken van kansrijke bewoners naar concentratiewijken bewust gekozen worden voor bepaalde groepen. Uit de onderzoeken is gebleken dat gezinnen met jonge kinderen, mensen die in de sociale beroepen werken (zorg, onderwijs en de politie) en zoals al gezegd de doorstromers meer investeren in hun kansarme burens (Veldboer et al., 2008; Van Beckhoven en Van Kempen, 2002).

Ten vierde kunnen de effecten van het fysieke beleid vergroot worden wanneer er tussen de nieuwe en de oude bewoners in de wijk niet te grote (sociaal-economische) verschillen zijn. Dit voorkomt spanningen en zorgt ervoor dat mensen eerder met elkaar in contact komen.

Tot slot moeten beleidsmakers zich bewust zijn van het feit dat dwarsverbanden juist onder kinderen plaatsvinden. Wanneer het contact tussen volwassenen bevordert moet worden kan het lovend zijn om te investeren in contact tussen kinderen. Niet alleen voor de toekomst van de kinderen, maar ook omdat dit de drempel kan verlagen om als ouders met elkaar om te gaan en daar de positieve effecten van te ondervinden.

Advies 4: Zorg voor een goede bewonersparticipatie in het beleid

Uit het onderzoek blijkt dat vooral niet-westerse allochtonen de wens hebben in gemengde wijken te wonen in plaats van in concentratiewijken. In de praktijk blijkt er echter nog veel ontevredenheid te zijn over het fysieke beleid (Huisman, 2009). De voornaamste klacht van de bewoners is dat men pas betrokken wordt bij het beleid nadat de plannen gemaakt zijn (Van Bergeijk et al., 2008). Door te

zorgen voor een goede participatie in zowel de beleidsvorming als de beleidsuitvoering kan er niet alleen geprofiteerd worden van de kennis van de wijkbewoners, maar kan er ook voor gezorgd worden dat de wenselijkheid, dus de legitimiteit van het beleid vergroot wordt. Dit zal de resultaten van het beleid zeker ten goede komen.

Advies 5: Zorg voor voldoende keuzevrijheid en mogelijkheden op de woningmarkt
--

Hoewel autochtonen vaak denken dat allochtonen graag geconcentreerd wonen blijkt dit zeker niet zo te zijn (Kullberg et al., 2009). Sterker nog, Bolt et al. (2008) wijden de geringe kans van slagen voor Marokkanen en Turken om in wittere wijken te gaan wonen aan de terughoudendheid van autochtonen om in gekleurde wijken te wonen. In de eerste instantie dient beleid gericht op het opheffen van segregatie gericht te zijn op het zorgen voor voldoende keuzevrijheid op de woningmarkt. Er zal hier niet verder ingegaan worden op de ingewikkelde politieke discussie over de woningmarkt, maar het advies is hier wel dat de prioriteit van het beleid moet zijn dat juist allochtonen die zwakker op de woningmarkt staan de mogelijkheden moeten hebben hun woonwensen te realiseren. Als het aan hen ligt wordt etnische concentratie een halt toegeroepen.

10. Literatuurlijst

Atkinson, R. en K. Kintrea. (2000). Owner-occupation, social mix and neighborhood impacts. In: *Policy & Politics*, 28 (1), p. 93-108

Baarda, D.B., M.P.M. de Goede en M. Kalmijn. (2007). *Basisboek Enqueteren*. Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff

Bayraktar, O.S. en H. Van der Weide. (1996). *Kwestie van Etniciteit. Kansen voor Turkse Ondernemers, Kansen voor Rotterdam Noord*. Rotterdam/Den Haag: Kybele Consultancy

Beckhoven, van E. en R. van Kempen. (2002). *Het belang van de buurt*. Utrecht: Nethur

Belier, E.J., E.P. Martens, Th. Roelandt en J. Veenman. (1994). Ruimtelijke concentratie van vier allochtonen groepen in Nederland. In: J. Veenman, Th. Roelant, *Onzeker bestaan: De maatschappelijke positie van Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen in Nederland*. Amsterdam: Boom, p. 148-170

Bergeijk, van E., A. Kokx, G. Bolt en R. Van Kempen. (2008). *Helpt herstructurering? Effecten van stedelijke herstructurering op wijken en bewoners*. Delft: Eburon

Berkel, van R., A. Brand en J. Maaskant. (1996). *Uitgeschreven of afgeschreven? Werklozen door de tijd gevolgd*. Utrecht: Jan van Arkel

Blokland-Potters, T. (1998). *Wat stadsbewoners bindt. Sociale relaties in een achterstandswijk*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam

Bolt, G. (2001). *Wooncarrieres van Turken en Marokkanen in ruimtelijk perspectief*. Utrecht: Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen, Universiteit Utrecht

Bolt, G. (2004). Over spreidingsbeleid en drijfzand. In: *Migrantenstudies*, 20 (2), p. 60-73

Bolt, G. en M.I. Torrance (2005). *Stedelijke herstructurering en sociale cohesie*. Utrecht: Nethur.

Bolt, G., M. Ham en R. van Kempen. (2006). Allochtonen op de woningmarkt – Ruimtelijke segregatie en verhuisdynamiek. In: F. van Tubergen en I. Maas (red), *Allochtonen in Nederland in internationaal perspectief*. P. 189-216. Amsterdam: Amsterdam University Press

Bolt, G. en R. van Kempen. (2008). *De mantra van de mix: hoe ideaal is een gemengde wijk?* Rotterdam: Uitgeverij Ger Guijs (FORUM en Universiteit Utrecht)

Bolt, G., R. van Kempen en M. van Ham. (2008). Minority Ethnic Groups in the Dutch Housing Market: Spatial Segregation, Relocation Dynamics and Housing Policy. *Urban Studies*, 45 (7), p. 1359-1384

Bourdieu, P. (1979). *Distinction: a social critique of the judgment of taste*. Cambridge Massachusetts: Harvard University Press

Bridge, G. (2002). *The Neighbourhood and Social Networks*, Centra for Neighbourhood Reasearch, Paper 4

Briggs, X.S. (1998). Brown Kids in White Suburbs: Housing Mobility and the Many Faces of Social Capital. In: *Housing Policy Debate*, 9 (1), p.177-221

Broek, L. van den, A. de Jong, C. van Duin et al.,. (2008). *Regionale bevolkings-, allochtonen- en huishoudensprognoses 2007-2025*. Den Haag/Voorburg: Planbureau voor de Leefomgeving/Centraal Bureau voor de Statistiek

Burgers, J., P. Reinsch, E. Snel en H. Tak. (1996). *Burgers als ieder ander - Een advies inzake lokaal beleid en minderheden*. Utrecht: Onderzoeksschool AWSB

Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). (2008). *Jaarrapport Integratie 2008*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Coleman (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. In: *American Journal of Sociology*, 94

Crane, J. (1991). The epidemic theory of ghettos and neighborhood effects on dropping out and teenage childbearing. *American Journal of Sociology*, 96, p.1226-1259

Dagevos, J. en J. Veenman. (1996). Sociale netwerken en hun functionaliteit, in: J. Veenman (red.), *Keren de kansen?*, Van Gorcum, Assen, p. 81-105.

Dagevos, J., S. Hoff en A. Soede. (2006). Minderheden in de middenklasse. In: *Sociaal en Cultureel Rapport 2006. Investeren in Vermogen* (p.119-152). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau

Dijst, M.J. en R. Van Kempen. (1991). Minority business and the hidden dimension: the influence of urban contexts on the development of ethnic enterprise. In: *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 82, p.128-138

Eikelenboom, K. en G. Pas. (2009). Banen of barbecues? Kanaleneiland als case study van het wijkbeleid. Utrecht: Wetenschappelijk Bureau GroenLinks

Ellen, I. en M. Turner. (1997). Does Neighborhood Matter? Assessing Recent Evidence. In: *Housing Policy Debate*, 8 (4), p. 833-866

Engbersen, G., E. Snel en J. de Boom. (2007). *De adoptie van wijken. Een evaluatie van 'Nieuwe Coalities voor de Wijk'*. Rotterdam: Erasmus Universiteit/RISBO Contractresearch BV

Flap, H.D. en B.G.M. Völker. (2005). Gemeenschap, informele controle en collectieve kwaden in de buurt. In: B.G.M. Völker (red.), *Burgers in de buurt* (p.41-67). Amsterdam: Amsterdam University Press

Friedrichs, J. en J. Blasius. (2003). Social Norms in Distressed Neighbourhoods: Testing the Wilson Hypothesis. In: *Housing Studies*, 18 (6), p.807-826

Galster, G. (2007). Should housing policy strive for neighborhood social mix? An analysis of the European evidence base. In: *Housing Studies*, 22. nr. 4

Gemeente Arnhem. (2004). *Arnhem aantrekkelijke woonstad; Arnhemse woonvisie 2015*. Arnhem: Gemeente Arnhem, Dienst Stadsontwikkeling

Gemeente Rotterdam. (2003). *Rotterdam zet door: op weg naar een stad in balans*. Rotterdam: College van Burgermeesters en Wethouders

Gemeente Utrecht. (2004). *Structuurvisie Utrecht, 2015-2030*. Utrecht: Dienst Stadsontwikkeling

Gemeente Utrecht. (2005). *Plan van Aanpak Utrecht Vernieuwt!*. Utrecht: Programmteam Utrecht Vernieuwt

- Gemeente Utrecht. (2007). *Kanaleneiland Leert! Wijkactieplan Kanaleneiland*. Utrecht: 2007
- Gemeente Utrecht. (2008). *Doe mee in Overvecht. Wijkactieplan Overvecht*. Utrecht: 2008
- Gemeente Utrecht. (2009a). *Wijkenmonitor 2009*. Utrecht: 2009
- Gemeente Utrecht. (2009b). *Kansrijk Kanaleneiland-Noord, gebiedsplan 2008-2018*. Utrecht: 2009
- Gent, van. M.J., E. Hello, A.W.M. Odé, E. Tromp en J. Stouten. (2006). *Hogeropgeleide allochtonen op weg naar werk: successen en belemmeringen*. Den Haag: Raad voor Werk en Inkomen en Regioplan
- Giddens, A. (1981). *A contemporary critique of historical materialism*. Londen: MacMillan
- Gijsberts, M. en J. Dagevos. (2005). *Uit elkaars buurt. De invloed van etnische concentratie op integratie en beeldvorming*. Den Haag: SCP
- Gijsberts, M. en J. Dagevos. (2007). *Het tegengaan van etnische concentratie en bevorderen van interetnisch contact*. Den Haag: SCP
- Goddijn, H.P.M. (1969). *De sociologie van Emile Durkheim*. Amsterdam: J.H. de Bussy
- Granovetter, M. (1973). The strength of weak ties. In: *American Journal of Sociology*, 78, p. 1360-1380
- 't Hart, H., J. van Dijk, M. de Goede, W. Jansen en J. Teunissen. (2003). *Onderzoeksmethoden*. Amsterdam: Boom
- Huisman, C. (2009). 'Ik woon hier en ik wil hier blijven'. *De Volkskrant*, 12 februari 2009
- Jennissen, R. en K. Oudhof. (2008). De arbeidsmarktpositie van niet-westerse immigratie cohorten in de eerste jaren van verblijf in Nederland. *Migrantenstudies*, 2008 (4), p. 274-288
- Kanas, A. (2007). Immigrant Self-Employment: the Role of Origin and Destination Human and Social Capital.

Kanas, A, F. van Tubergen en T. van der Lippe. (2009). The role of post-migration vis-a-vis bridging social capital in the employment status of immigrants: a panel study of immigrants in Germany. *Work and Occupations*, 36 (3), p. 181-208

Kant, A. (2009). Wouter Bos moet etnische segregatie actief gaan bestrijden. *De Volkskrant*, 3 februari 2009

Kearns, A. (2004). *Social Capital, Regeneration and Urban Policy*, Centra for Neighbourhood Research, Paper 25

Kempen, R. van. (1999). De buurt van belang? Activiteiten en sociale contacten van bewoners van twee Utrechtse achterstandsbuurten. In: Völker, B. en R. Verhoeff, *Buren en buurten*. Amsterdam: SISWO, p. 69-86

Kempen, R. van, P. Hooimeijer, G. Bolt, J. Burgers. S. Musterd, W. Ostendorf en E. Snel. (2000). *Segregatie en concentratie in Nederlandse steden: mogelijke effecten en mogelijk beleid*. Assen: Van Gorcum

Kesler, CH. (2006). Social Policy and Immigrant Joblessness in Britain, Germany and Sweden. *Social Forces*, 85(2): p. 743-770

Klaver, J., J.W.M. Mevissen en A. Odé. (2005). *Etnische minderheden op de arbeidsmarkt*. Amsterdam: Regioplan

Kleinhans, R.J., L. Veldboer en J.W. Duyvendak. (2000). *Integratie door differentiatie? Een onderzoek naar de sociale effecten van gemengd bouwen*. Den Haag: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer

Kleinhans, R.J. (2005). *Sociale implicaties van herstructurering en herhuisvesting*. Delft: Onderzoeksinstituut OTB

Kloosterman, R.C. en J.P. van der Leun. (1999). Just For Starters: Spatial Concentration and Immigrant Entrepreneurship in Amsterdam and Rotterdam. In: *Housing Studies*, 14 (5), p. 659-677

Knol, F.A. (1998). *Van hoog naar laag; van laag naar hoog*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau

- Krouwel, A., N. Boonstra, J.W. Duyvendak en L. Veldboer. (2006). A Good Sport? Research into the Capacity of Recreational Sport to Integrate Dutch Minorities. *International Review for Sociology of Sport*, 41(2): p. 165-180
- Kullberg, J. (2007). Fysieke en sociale kwaliteit van wonen in en buiten concentratiewijken. In: Sociaal en Cultureel Planbureau. (2007). *Jaarrapport Integratie 2007*. Den Haag: SCP, p. 192-227
- Kullberg, J., M. Vervoort en J. Dagevos. (2009). *Goede buren kun je niet kopen. Over de woonconcentratie en woonpositie van niet-westerse allochtonen in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau
- Laan Bouma-Doff, W. van der. (2005). *De buurt als belemmering?* Assen: Van Gorcum.
- Lancee, B. en J. Dronkers. (2008). Etnische diversiteit, sociaal vertrouwen in de buurt en contact van allochtonen en autochtonen met de buren. *Migrantenstudies*, 24 (4), p. 225-251
- Lewis, O. (1966). *The culture of poverty*. In: R.T. LeGates & F. Stout (Eds.) *The City Reader*, pp. 217-224. Londen/New York: Routledge
- Lin, N. (1999). Social networks and status attainment. *Annual Review of Sociology*, 25, p. 467-487
- Loopmans, M. (2000). Het bedrog van de buurt. *Agora*, 16(3), p.26-28
- Lub, V. en L. Broekman. (2006). De belofte van het sociaal mentoraat. *Tijdschrift voor sociale vraagstukken*, 12, p. 12-16
- Lupi, T. (2005). *Buurtbinding. Van veenkolonie tot VINEX-wijk*. Amsterdam: Aksant
- Massey, D.S. & N.A. Denton (1993). *American Apartheid*. Cambridge: Harvard University Press.
- Meert, H., P. Mistiaen en C. Kesteloot. (1997). The geography of survival: household strategies in urban settings. In: *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 88, p.169-181
- Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer. (1993). *Vierde Nota Ruimtelijke Ordening Extra*. Den Haag: Ministerie van VROM

Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer. (1997). *Nota Stedelijke Vernieuwing*. Den Haag: Ministerie van VROM

Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer. (2004). *Nota Ruimte*. Den Haag: Ministerie van VROM

Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2004). *Beleidskader ISV-2*. Den Haag: Ministeries van VROM, LNV en OCW

Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer. (2007). *Actieplan krachtwijken*. Den Haag: Ministerie van VROM

Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer. (2009). *Rijksreferentiekader verstedelijking*. Den Haag: Ministerie van VROM

Musterd, S. en W. Ostendorf (2000). Segregatie, concentratie en beleid. In: R. van Kempen et al. (red). *Segregatie en concentratie in Nederlandse steden: mogelijke effecten en mogelijk beleid*. Assen: Van Gorcum. P. 35-48

Musterd, S., W. Ostendorf en S. de Vos. (2003). Neighbourhood Effects and Social Mobility: A Longitudinal Analysis. *Housing Studies*, 18(6), p. 877-892

Musterd, S. en S. De Vos. (2006). Woondynamiek in concentratiewijken. In: Mulder, C.H. en M. Pinkster (red), *Onderscheid in wonen; Het sociale van binnen en buiten*. Amsterdam: Amsterdam University Press, p.123-138

Noordhoff, F. (2004). Stedelijke netwerken: bron of belemmering? Het sociaal kapitaal van Kaapverdianen in Rotterdam Delfshaven. *Agora*, 20(3), p.24-26

Odé, A. (2002). *Ethnic-cultural and socio-economic integration in the Netherlands*. Assen: Van Gorcum

O+S. (2004). *Concentraties van allochtone ouderen en jongeren, 1994-2003 (factsheet)*. Amsterdam: Dienst Onderzoek en Statistiek

Ouwehand, A. en S. Davis. (2004). *Operatie geslaagd, vervolgingreep noodzakelijk: evaluatieonderzoek naar de wijkaanpak van naoorlogse wijken in de jaren negentig*. Delft: Onderzoeksinstituut OTB.

Pinkster, F. (2007). Je bent wie je kent? Buurtgebonden sociale contacten, socialisering en sociale mobiliteit in een Haagse achterstandswijk. In R. van Kempen & S. Musterd. *De stadsbuurt: ontwikkeling en betekenis*. Assen: Van Gorcum

Portes, A. en J. Sensenbrenner. (1993). Embeddedness and immigration: notes on the social determinants of economic action. In: *American Journal of Sociology* 98, p. 1320-1350

Priemus, H. & R. van Kempen. (1998). Herstructurering stadswijken verdient kans. In: *Geografie* 7, p. 4-8

Putnam, R.D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster

Putnam, R.D. (2007). E pluribus unum: Diversity and community in the twenty-first century. The 2006 Johan Skytte Prize Lecture. In: *Scandinavian Political Studies*, 30(2), p.137-174

Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling. (1997). *Stedelijke vernieuwing*. Den Haag: Sdu

Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling. (2009). *De wijk nemen*. Amsterdam: Uitgeverij SWP

Raat, R. en A.L. Ouwehand. (1999). *Herstructurering in Hoogvliet. Behoeftes en gevolgen voor de voorzieningen*. Delft: Delft University Press

Rekers, A. en R. Van Kempen. (2000). Location matters: ethnic entrepreneurs and the spatial context. In: J. Rath (red.), *Immigrant businesses: the economic, political and social environment*. Hampshire: Macmillan, p. 54-69

Reijndorp, A. (1996). *Wie stelt de bevolking samen? De ontwikkeling van de sociale component van het ruimtelijk beleid*. Rotterdam: Rijksplanologische Dienst, Reijndorp BV.

Reijndorp, A. (2004). *Stadswijk: Stedenbouw en dagelijks leven*. Rotterdam: NAI Uitgevers

Rosenbaum, J.E, L.K. Stroh en C.A. Flynn. (1998). Lake Parc Place: A Study of Mixed-Income Housing. In: *Housing Policy Debate*, 9 (4), p.703-741

Samson, R.J., J.D. Morenoff en T. Gannon-Rowley. (2002). Assessing 'neighborhood effects': social processes and new directions in research. In: *Annual Review of Sociology*, jg. 28, p.443-478

Sociaal en Cultureel Planbureau. (2004). *In het zicht van de toekomst. SCR 2004*. Den Haag: SCP

Sociaal en Cultureel Planbureau. (2007). *Jaarrapport Integratie*. Den Haag: SCP

Terpstra, J. (1996). Over families, piraten en beunen: achterstand en subcultuur in een Nederlandse nieuwbouwwijk. In: *Sociologische Gids* 43, p. 204-224

Tesser, P.T.M., C.S. van Praag, F.A. van Dugteren, L.J. Herweijer en H.C. van der Wouden. (1995). *Rapportage Minderheden 1995. Concentratie en Segregatie*. Rijswijk/Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Tweede Kamer, Rapportage Integratiebeleid Etnische Minderheden 2002, vergaderjaar 2002-2003, 28612, nr 3, 23 december 2002

Tweede Kamer, Grootstedelijke Problematiek, vergaderjaar 2005-2006, TK 102, 6 september 2005

Tweede Kamer, Grotestedenbeleid 2005-2009, vergaderjaar 2006/2007, 30128, nr. 12, datum?

Uunk, W. (2002). *Concentratie en achterstand. Over de samenhang tussen etnische concentratie en de sociaal-economische positie onder allochtonen en autochtonen*. Assen: Van Gorcum

Uunk, W. en D. Martinez. (2002). *Wijken in beweging: migratie in en uit concentratiewijken*. Assen: Van Gorcum

Uyterlinde, M., R. Engbersen en V. Lub. (2007). Contactleggingkunde. In: L. Veldboer, J.W. Duyvendak en C. Bouw, *De mixfactor: integratie en segregatie in Nederland*. Amsterdam: Boom. (2007).

Veldboer, L. & J.W. Duyvendak. (2004). Wonen en integratiebeleid: een gemengd beeld. *Sociologische Gids*, jaargang 51, 2004 (1), p. 36 t/m 52

Veldboer, L. & P. van der Graaf (2007). 'Omhoog met de middenklasse?' In: L. Veldboer, J.W. Duyvendak en C. Bouw, *De mixfactor: integratie en segregatie in Nederland*. Amsterdam: Boom. (2007).

Veldboer, L., R. Engbersen, J.W. Duyvendak en M. Uytterlinde. (2008). *Helpt de middenklasse? Op zoek naar het middenklasse-effect in gemengde wijken*. Den Haag: Nicis Instituut, p. 43-68

Völker, B. (1999). 15 miljoen burens – de rol van burens in persoonlijke netwerken in Nederland. In: Völker, B. en R. Verhoeff, *Burens en buurten*. Amsterdam: SISWO, p. 43-68

Wilson, K.L. en A. Portes. (1981). Immigrant enclaves: an analysis of the labor markets experiences of Cubans in Miami. In: *American Journal of Sociology* 86, p. 295-319

Wilson, W.J. (1987). *The Truly Disadvantaged, the Inner City, the Underclass and Public Policy*. Chicago: University of Chicago Press.

Wittebrood, K. en T. van Dijk. (2007). *Aandacht voor de wijk; effecten van herstructurering op de leefbaarheid en veiligheid*. Den Haag: SCP

11. Bijlagen

11.1 Vragenlijst voor de gemeenteraadsleden

VRAGENLIJST

A. Inleidende vragen

Algemene reactie op fysieke maatregelen om etnische ruimtelijke segregatie tegen te gaan:

1. Beschouwt u etnische ruimtelijke segregatie als een probleem? Zo nee, waarom niet? Zo ja, waarom?
2. Denkt u dat de economische integratie van allochtonen belemmerd wordt als ze in etnisch homogene wijken wonen? Zo nee, waarom niet? Zo ja, waarom?

B. Concrete beleidsmaatregelen

Wat vindt u van de volgende maatregelen gericht op het mengen van de bevolkingssamenstelling van de wijk?

- Wat vindt u er van dat in Overvecht en Kanaleneiland de toegang tot de wijk wordt beperkt door huisvestingsverordeningen (project 'Lokaal Maatwerk')?
- Wat vindt u er van dat in bijvoorbeeld Kanaleneiland de woningvoorraad wordt gedifferentieerd naar meer duurdere woningen om kansrijke autochtonen naar de wijken te trekken?
- Wat vindt u er van dat er bijvoorbeeld in de binnenstad dat door gespiegeld bouwen allochtonen naar kansrijke witte wijken worden getrokken?

C. Assumpties voor fysieke beleidsmaatregelen

Uitgangspunt: door fysieke maatregelen wordt de bevolkingssamenstelling van de wijk meer gemengd, waardoor de economische integratie (kansen) van kansarme allochtone wijkbewoners wordt verbeterd.

Kunt u reageren op de volgende stellingen?

1. Door het meer gemengd wonen met kansrijke autochtonen zullen de allochtone wijkbewoners meer informatie krijgen over banen etc. (ze komen meer in de banennetwerken).
2. Door het meer gemengd wonen met kansrijke autochtonen zullen de allochtone wijkbewoners relevante vaardigheden aanleren voor de arbeidsmarkt (Nederlandse taal, sollicitatietechnieken)
3. De kansrijke allochtone wijkbewoners fungeren als rolmodellen voor de kansarme allochtone wijkbewoners.
4. Door meer kansrijke bewoners in de wijk zullen er meer investeringen worden gedaan door

bedrijven waardoor de werkloosheid wordt verkleind.

5. Door het mengen van wijken zullen kansarme allochtone wijkbewoners ook daadwerkelijk positief contact hebben met kansrijke autochtone burens.
6. De wijk speelt een belangrijke rol in het leven van mensen.
7. Kansarme allochtone bewoners vinden dit fysieke beleid gewenst.

D. Tot slot:

Welke maatregelen zou u adviseren om de economische integratie van niet-westerse allochtonen in etnische concentratiewijken te verbeteren?